फेब्रुवारी 2004

Rs. 10 /-

चांदोबा

स्वार्थी मोठेपणा

भानुमतीला आपल्या श्रीमंतीची फार घमेंड होती. त्यामुळे तिने आपल्या नणंदेला मदत करायचे-देखील नाकारले. व्यापारांत नुकसान झाल्यामुळें नणंदेच्या परिवाराची आर्थिक परिस्थिति वाईट झाली होती. ती विजयवाड्याजवळच्या एका गांवात राहात होती.

नुकताच तिचा नवरा वारला होता, त्यामुळें तिला बिचारीला कुणाचा आधार राहिला नाही. आपल्या एकुलत्या एक मुलीसह, अरुणाबरोबर ती मोठ्या मुष्किलीने दिवस कंठीत होती. भानुमती तिला भेटायला गेली होती. पण तिने कोणत्याही प्रकारे मदत करायचे आश्वासन दिले नाही, व ती घरी परतली होती.

पण यावेळीं मात्र भानुमतीला सोळा वर्षांच्या अरुणाला घरी आणणे भागच पडले, कारण अरुणाच्या आईचा मृत्यू झाला व तिचा एकमेव आधारही संपला. धार्मिक क्रियाकर्म व दिवस संपल्यानंतर जेव्हां भानुमती परत जाणार होती, तेव्हां त्या गांवातल्या तीन प्रमुख गांवकऱ्यांनी तिला सांगितलं, "हे बघ भानुमती, आपल्या नणंदेच्या मुलीला तुझ्याबरोबर घरी घेऊन जा. ती तुझ्या नणंदेची एकटीच मुलगी आहे हे विसरुं नकोस. तिच्या पालनपोषणाची जबाबदारी तुझ्यावरच आहे. ती तू पार पाडली नाहीस तर जगांत तुझी छीः थू होईल" जेव्हां त्या तिघांनी फार जोर धरला तेव्हां भानुमतीचा निरुपाय झाला. पण तिने मनांतल्या मनांत ठरवलं होतं कीं तिच्याकडून सगळं काम करवून घ्यायचं!

दुसऱ्याच दिवशी भानुमतीने घरकामाची जबाबदारी अरुणावर टाकली. अरुणाला वाईट वाटलं, पण ती तरी बिचारी काय करणार? निमूटपणें ती कामाला लागली.

त्या घरीं एकूण पांचजण राहात होते. तिचा एकुलता एक मुलगा सूरज, भानुमतीचा सख्खा भाऊ पद्मनाथ, आणि त्याच्या दोन मुली. साऱ्या गांवात बातमी पसरली होती कीं पद्मनाभची मुलगी मालती, हिच्याशी सूरजचे लग्न होणार होते.

सूरज सुस्वभावी होता, हुशार वाटत होता.

कृष्णराव

परंतु, घरांत असणाऱ्या कामधामाशी त्याचा कांही संबंध येत नसे. त्याला तिथें कांही महत्व नव्हतं. सारी जबाबादारी पद्मनाभने स्वतःवर घेतलेली होती. शेतांत काय पिकतंय, धान्य काय किंमतीला विकायचं, एक ना दोन! सगळे निर्णय तोच घेत असे. म्हणून शेतकरी आणि व्यापारी त्याच्याशी बोलणी करीत आणि त्याचा निर्णय अंमलात आणत असत.

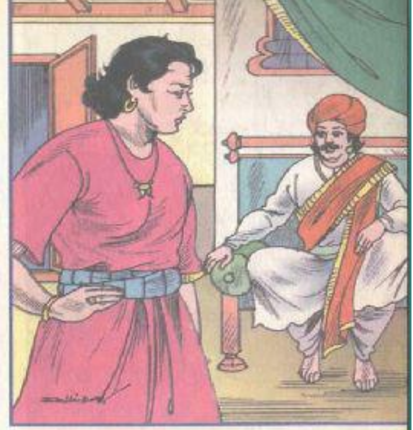
घरांतल्या डागडुजीपासून सणावारी कोणते पक्वान्न बनवायचे, यांचे सारे निर्णय त्याची थोरली मुलगी मालती ही घेत असे.

"तुझे मामा गेल्यापासून माझा भाऊच हा सारा व्याप सांभाळतो आहे. मालती नसली तर हे घर चालणारच नाही." भानुमती अधूनमधून मोठ्या अभिमानाने अरुणाला सांगायची. एक दिवस सूरजने पद्मनाभला म्हटले, "या वर्षी आपण भात लावण्याऐवजी तूर, मूग आणि उडीद लावूं या. माझा एक मित्र शहरांतून आला आहे. तो म्हणत होता कीं या गोष्टींना तिकडे चांगली किंमत येते." हे बोलणें अरुणानेही ऐकले.

त्यावर पद्मनाभ कोरड्या स्वरांत म्हणाला, "छे, तो अगदीच मूर्खपणा होईल. सर्वांनी तेच पिकवायला सुरवात केली तर आपल्याला थोडाच फायदा होणार आहे? ते कांही नाही, आपण भातच लावायचं!"

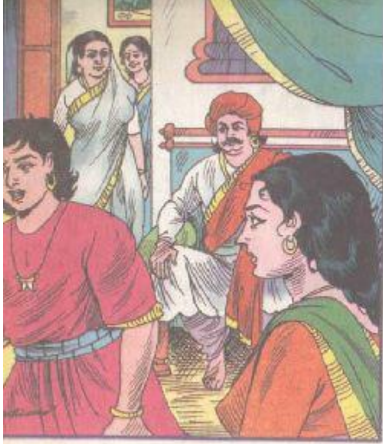
"पण मामा, आजूबाजूच्या शेतांतून भातच लावतात. डाळींना योग्य अशी त्यांची जमीन नाही. तिथें पीक चांगलं येत नाही. म्हणून ते भाताचे पीक घेतात ना!" सूरज म्हणाला.

"हे बघ, तुझ्या बोलण्यांत केवळ मूर्खपणा

आहे, त्यांत कांही अर्थ नाही. शहरांतून माहिती जमवून लोक येतात, आणि खडकाळ जमिनींतदेखील सोन्यासारखं पीक येईल म्हणून सांगतात. कोणत्याही परिस्थितींत आपण हा वेडेपणा करायचा नाही व आपल्या शेतांत भातच लावायचं!!" सूरजचे बोलणें खोडून काढत पद्मनाभने सांगितलं.

"नाही हो, तसं नाही मी म्हणत..." सूरजला पुढें आणखी कांहीतरी सांगायचं होतं. पण भानुमतीने त्याला मधेंच थांबवून म्हटले, "सूरज, अरे, तुझे मामा मोठे आहेत, अनुभवी आहेत, त्यांचं ऐक. त्यांना विरोध करायची संवय लावून घेऊं नकोस." त्यानंतर ती आपल्या भावाला म्हणाली, "भाऊ, सूरज अजून अल्लड आहे, त्याला कसला आलाय अनुभव? तुम्हाला जे योग्य वाटेल तेच करायचं. सूरजच्या बोलण्याचा

राग मानूं नका." हे शब्द ऐकताना अरुणाने सूरजकडे पाहिले.

त्याचा चेहरा पार उतरला होता. आणि त्याच वेळेला मालती मात्र गालांतल्या गालांत हंसत होती. "या अशा परिस्थितींत मला तर इथें काडीची किंमत नाही. पण घराचा मालक असून सूरजलादेखील इथें मुळीच किंमत नाही. माझ्यापेक्षां त्याची परिस्थिती जास्त केविलवाणी आहे." अरुणाने मनांत विचार केला.

त्यानंतर महिनाभरांतच देवीचे नवरात्र येणार होते. तिथली फार पूर्वीपासून प्रथा होती कीं गांवातल्या अनेक प्रमुख व्यक्ती एकेक दिवसाचा कार्यक्रम आयोजित करीत होते व त्याचा आर्थिक भारही आनंदाने उचलीत होते.

जेवणें झाल्यानंतर सर्वजण आरामशीरपणें बसले होते. तेव्हां पद्मनाभ म्हणाला, "दरवर्षी आपल्यावतीने जे गुरुजी भागवताचे पठण करतात, त्यांची प्रकृति यंदा बरी नाही. आपल्याला दुसऱ्या कुणाला तरी बोलावलं पाहिजे."

सूरज उत्साहाने म्हणाला, "मामा, बरंच झालं! दुसऱ्या कुणालाही बोलावूं नका. यंदा भागवत पठण नको. नाहीतरी गांवातला मातबर शेतकरी राम तो कार्यक्रम दर वर्षी ठेवतोच. नटराज नाटक मंडळींचे लोक माझ्या परिचयाचे आहेत. मी त्यांच्याशी बोलतो आणि इथें त्यांना महिषासुरमर्दन नाटकाचा प्रयोग करायला सांगतो. गांवकऱ्यांना हा नवा कार्यक्रम आवडेल आणि आपल्यालाही त्याचे श्रेय मिळेल."

त्यावर पद्मनाभ ताडकन म्हणाला, "तुला अक्कल केव्हां येणार तेच मला कळत नाही. खर्चाची गोष्ट सोडून दे; पण जर कुणी विचारलं कीं देवीच्या नवरात्रांत नाटक कसं केलंत, तर त्यांना आपण काय उत्तर देणार? आपली इभ्रत धुळीला मिळेल."

प्रत्येक लहानमोठ्या बाबतींत पद्मनाभ आपला मोठेपणा मिरवीत होता आणि सूरजला हिणवीत होता. ही गोष्ट अरुणाला बिलकुल आवडत नव्हती.

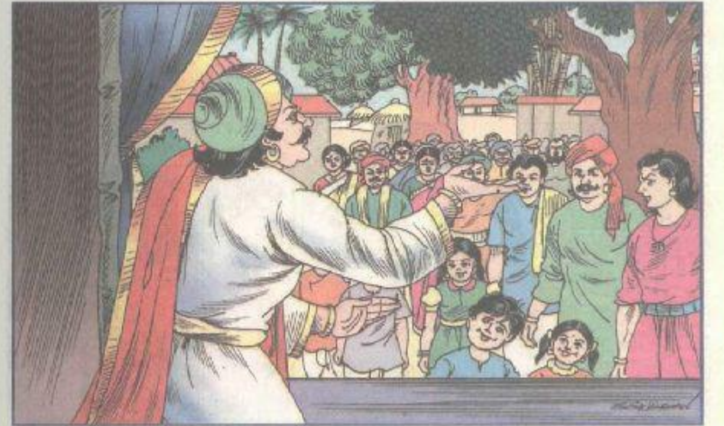
परंतु या घटनेनंतर बरोबर सातव्या दिवशीच नटराज नाटक मंडळींतर्फे एक इसम आला आणि गांवातल्या कांही प्रमुख व्यक्तींना भेटला. त्या लोकांना त्या इसमाने सांगितलं कीं नाटक मंडळीने इथें महिषासुर मर्दन नाटकाचा प्रयोग विनामूल्य सादर करण्याची इच्छा व्यक्त केली आहे. त्यासाठी त्या ज्येष्ठींची परवानगी मागण्यासाठी

तो आला होता. गांवातल्या प्रमुख मंडळींनी खूष होऊन त्याला परवानगी दिली. कारण त्यांनाही वाटले कीं हा नवा मनोरंजनाचा उपक्रम सर्वांना आवडेल.

सूरजलादेखील हे ऐकून आनंद झाला. जरी त्याच्या मामांनी त्याची सूचना धिक्कारली होती, तरीदेखील त्याचा मनोदय पूर्ण होणार होता. पौर्णिमेच्या दिवशी नाटकाचा प्रयोग झाला आणि सगळ्या ग्रामस्थांना तो फारच आवडला.

प्रयोग संपल्यावर नाटक मंडळीच्या अध्यक्षांनी रंगमंचावर येऊन सांगितले, "आपणा सर्वांना आमचा प्रयोग आवडला, त्याबद्दल आम्ही आपले आभारी आहोत. परंतु मला एक गोष्ट आपल्याला सांगितली पाहिजे. आम्ही हा प्रयोग विनामूल्य करणार आहोत असं जे आम्ही अगोदर जाहीर केलं होतं, ते मात्र खरं नाही. त्यासाठी आम्ही देवीची व आपणा सर्व प्रेक्षकांची क्षमा मागतो. कांही दिवसांपूर्वी एक तरुण आम्हाला भेटायला आला. प्रयोगासाठी जे मानधन आम्ही मागितलं, ते त्याने आम्हाला दिलं. पण त्याचे नांव जाहीर करूं नये अशी त्याने अट घातली. त्याचे काय कारण होते, ते आम्हाला ठाऊक नाही. परंतु आपण सर्वांनी जी प्रयोगाची स्तुती केलीत, आमचा सन्मान केलात, तो केवळ या तरुणामुळेच आम्हाला मिळाला आहे. म्हणून त्याचे नांव सांगितल्याखेरीज आम्हाला स्वस्थ बसवणार नाही. त्या तरुणाचं नांव आहे सूरज!" नाटक मंडळीच्या अध्यक्षांचे हे निवेदन ऐकून सूरज चकित झाला.

घरी परत येताना या रहस्यामागे कोणाचा हात असूं शकेल याचाच विचार त्याच्या मनांत घोळत होता. गांवकरी त्याच्याभोवती गोळा

झाले आणि त्याला म्हणूं लागले, "अरे सूरज, तूं असं कांही करुं शकशील असं आम्हाला कधीदेखील वाटलं नव्हतं. तू तर अगदी छुपा रुस्तुम निघालास! आपल्या मामाच्या ओंजळीने पाणी पिणारा भोळसट आहेस असंच आम्ही धरुन चाललो होतो. आत्ता लक्षांत येतंय कीं तू खूपच हुशार आणि प्रेमळ आहेस."

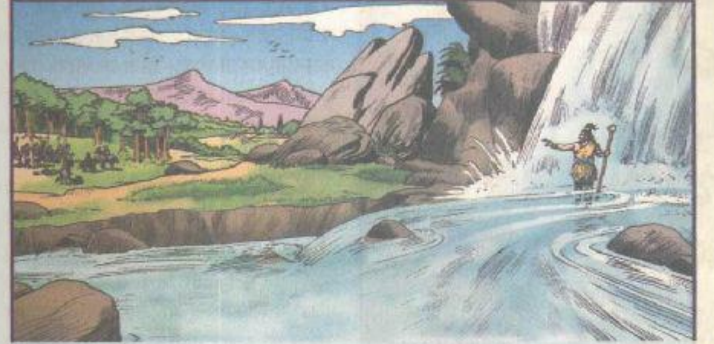
दुसऱ्या दिवशी जेव्हां सूरज घरांत एकटाच होता, तेव्हां अरुणा त्याला भेटली व त्याला म्हणाली, "जे काल झालं त्याचं तुला खूप आश्चर्य वाटतंय ना? या घटनेमागे माझा हात आहे. त्याबद्दल मी तुझी माफी मागते. आपला ग्रामाधिकारी आमचा जवळचाच नातेवाईक आहे. माझ्या आईने मरण्यापूर्वीं माझ्याजवळ एक छोटीशी रक्कम दिलेली होती. आपला जुना गडी नारायण याच्याबरोबर ते पैसे देऊन ग्रामाधिकाऱ्याला खरी परिस्थिती मी कळवली. तेव्हां ग्रामाधिकारी नारायणला म्हणाला, "अरे, अशा चांगल्या कल्पनेसाठी मी स्वत: खर्च करीन कीं! अरुणा कांही मला परकी नाही!" आणि त्यांनी पुढची सारी व्यवस्था लगेच केली. सूरज म्हणून जो तरुण नाटक मंडळीला भेटायला गेला, तो ग्रामाधिकाऱ्याच मुलगा आहे. मी पाहिलं कीं मामांच्याशी विरोध करुन सामना करणे कांही तुला जमणार नाही. म्हणून मीच हा उपद्व्याप केला. निदान आता तरी तू स्वत: निर्णय घ्यायला सुरवात कर आणि त्याप्रमाणे वागायला लाग. मामांच्या मोठेपणांत स्वार्थ लपलेला आहे. तुला त्यांच्या दडपणाखालून बाहेर पडायला शिकलं पाहिजे."

सूरजने प्रसन्नपणें म्हटलं, "अरुणा, यंदा देवीच्या नवरात्रांत जे कांही घडलं, ते एक वेगळ्या प्रकारचे महिषासुर मर्दनच आहे. या क्षणापासून शेतीकामाचे व घरांतल्या व्यवहाराचे जे कांही निर्णय घ्यायला लागतील, ते माझे निर्णय असतील. त्याच्याबरोबर मी आणखी एक महत्वाचा निर्णय अगोदर घेतला आहे."

"महत्वाचा निर्णय? तो कोणता?" अरुणाने उत्सुकतेने विचारलं. "मी निर्णय घेतला आहे कीं जन्मभर तू माझी मंत्रीणबाई होशील. आणि तुझा सल्ला मी नेहमीच पाळत जाईन." सूरजने हंसून म्हटलं.

अरुणाला त्यांतला गर्भितार्थ समजला आणि तिने हंसतमुखाने लाजत खाली मान घातली.

अस्वल्या मांत्रिक

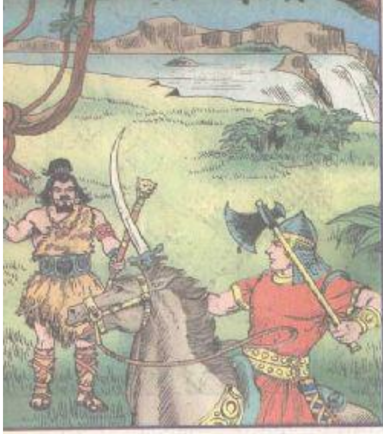
3

(जंगलातल्या गांवात राहणाऱ्या लोकांना चोर, दरोडेखोरांच्या हल्ल्यांतून मुक्त करणाऱ्या कालीवर्माला शेजारच्या राजाला भिऊन जितकेतु राजाने मृत्युदंडाची शिक्षा सुनावली. जेव्हां त्याचा शिरच्छेद करणार होते, तेव्हां वध करणाऱ्याच्या हातांतून परशू खेंचून कालीवर्माने घोडदळाच्या नेत्याचेच शिर उडवले. त्यावेळी "आदि अस्वल" अशी गर्जना त्याला ऐकूं आली. त्यानंतर ....)

"**आदि** अस्वल..." ही गर्जना ऐकून सर्व घोडेस्वार वळून त्या दिशेकडे पाहूं लागले. कालीवर्माने घोड्यावरुन खाली उडी घेतली. त्यापूर्वीं त्याने घोडदळाच्या नेत्याजवळ जी आपली तलवार दिली होती, ती घेऊन म्यानांत ठेवली. तितक्यांत डोंगरावरच्या एका धबधब्याच्यामागून एक भलीमोठी व्यक्ती समोर आली.

"हा कुणीतरी मांत्रिक असावा" असा विचार मनांत येऊन पळून जावे कीं काय असे कालीवर्माला वाटले. पण त्याला शंका आली कीं घोडेस्वार त्याला थांबवतील. म्हणून तो त्यांच्या-कडे निरखून पाहूं लागला. पण ते सगळेजण घाबरून, भांबावून गेले होते आणि धबधब्याच्या दिशेकडे पाहात होते.

धबधब्याच्या मागून ओरडत येणारी व्यक्ती आता गुडघ्याइतक्या खोल पाण्यांतून कांठावर आली. त्या भीमकाय थोराड माणसाने अस्वलाचे कातडे पांघरले होते. हातांत दंडुका होता. त्याच्या

मुठीवर असलेले अस्वलाचे हिरेजडित मुख चमकत होते.

तोपर्यंत पळून जाण्याचाच कालीवर्माचा विचार होता, पण त्याच्याकडे येत असलेल्या त्या विचित्र पोशाख केलेल्या माणसाकडे तो भारुन गेल्यासारखा बघत राहिला. घोडेस्वार आणि रेड्यावर बसलेला मांगदेखील भेदरुन थरथरत होते.

अस्वलाचे कातडे धारण केलेला त्यांच्या-जवळ येऊन म्हणाला, "मला माहीत आहे कीं जर मी त्या क्षणाला "आदि अस्वल" ही घोषणा केली नसती तर आणखी रक्त पात झाला असता. तुम्हाला माहीत आहे कां? माझं नांव अस्वल्या मांत्रिक आहे."

कांही क्षण सगळेच स्तब्ध राहिले. कालीवर्माने उजव्या हातांतली तलवार आणि डाव्या हातांतला मारेकऱ्याचा परशू वर उचलला व तो अस्वल्या मांत्रिकाला म्हणाला, "अहो महाशय! आम्ही न विचारताच तुम्ही आपले नांव सांगितलेत, हे चांगलं झालं. आताच तुम्ही रक्तपाताविषयी बोललात! पण नीट ऐका, आता जर माझ्या वाटेत येऊन कुणी मला थांबवायचा प्रयत्न केलाच तर आणखी कांही डोकी उडवली जातील." असं म्हणून कालीवर्माने घोडा वळवला.

"अरे तरुणा! जरा वेळ थांब कीं! तू फारच साहसी दिसतो आहेस." असं म्हणून अस्वल्या मांत्रिकाने रेड्यावर बसलेल्या मांगाला आपल्या दंडुक्याने टोकले. आणि विचारले, "ए, तोंडावरुन बुरखा घेतलेल्या, तू या अरण्यांतला पिशाच्च आहेस कीं राजाने नेमलेला प्रमुख वध करणारा आहेस?"

"महाशय, मी पिशाच्च नाही पण वध करणारा मात्र आहे, महाराज ज्यांना मृत्यूची शिक्षा देतात, त्यांचा शिरच्छेद करणें हे माझे काम आहे." त्या वधिकाने उत्तर दिले. मांत्रिकाला पाहून त्याचा रेडा पळायचा बेतांत होता, त्याला चुचकारत वधिक बोलत होता.

त्यावेळीं अस्वल्या मांत्रिकाने घोडदळाच्या नायकाचे प्रेत पुन्हां पुन्हां निरखून बघत म्हटले, "तर मग शिरच्छेदाच्या शिक्षेतून निसटलेल्या, आणि एका राजसेवकाचे डोके उडवून पळून जाणाऱ्या एक गुन्हेगाराला तुम्ही कसे-काय वागवणार आहात?"

"महाराज, मी निःशस्त्र आहे. माझा परशू गुन्हेगार कालीवर्माने जबरदस्तीने हिसकावून घेतलेला आहे" त्या सेवकाने जड स्वरांत उत्तर दिले.

वध करणारा सेवक व घोडेस्वार यांना हा

मांत्रिक आपल्याविरुद्ध चिथावतो आहे हे काली-वर्माच्या लक्षांत आले. हातांतला परशू त्या वधिकाकडे देत कालीवर्मा म्हणाला, "अरे बुरखेधारी भुता! हा घे तुझा परशु! जर तुझ्यांत हिंमत असेल तर माझी वाट रोखण्याचा प्रयत्न करुन पहातोस कां?"

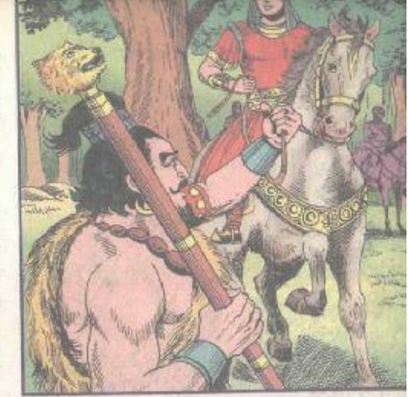
दुसऱ्याच क्षणीं वधिकाने आपल्या चेहऱ्या-वरचे अवगुंठन काढून दूर फेंकले आणि गदगदलेल्या स्वरांत तो कालीवर्माला म्हणाला, "कालीवर्मा, तू महान वीर आहेस. या अरण्यांतल्या भैरवाची शपथ घेऊन सांगतो कीं माझा अभिमान पार गळाठला आहे."

कालीवर्माने घोडेस्वारांना विचारले, "सांगा, तुम्हा लोकांचा काय निर्णय आहे? तुम्ही तुमच्या नायकाची काय दशा झाली ते पाहिलंत ना?"

"शिरच्छेदाच्या शिक्षेची अंमलबजावणी करणाऱ्यापैकी एक मेला व दुसऱ्याने शस्त्र खाली ठेवले, ही बातमी आम्ही महाराजांना जाऊन सांगू. पण तुमचा रस्ता रोखून आमचा जीव गमावण्या-इतके आम्ही मूर्ख नाही." ते घोडेस्वार घाबरत म्हणाले.

"तुम्ही खरं बोललात." असं म्हणून कालीवर्माने घोड्याला टांच दिली.

पण अस्वल्या मांत्रिकाने कालीवर्माच्या घोड्याचा लगाम खेंचला व तो ओरडून म्हणाला, "अस्वल पादगुरु! अखेरीस आपल्याला जशा व्यक्तीची जरुर होती, तो आता सांपडला आहे." कालीवर्माकडे वळून तो पुढे म्हणाला, "कालीवर्मा, इथें लोकप्रसिद्ध महान मंत्रवादी अस्वल्या मांत्रिक उपस्थित आहे, हे मात्र तू

विसरलेला दिसतीस!" लहानपणापासूनच कालीवर्माला मांत्रिक वगैरे मंडळींबद्दल तिळमात्र आदर वा उत्सुकता नव्हती. असले कितीतरी लोक त्याने आपल्या गांवात व आजूबाजूच्या गांवातही बघितलेले होते.

अस्वल्या मांत्रिकाचे बोलणें ऐकून कालीवर्माला वाटले कीं हा मांत्रिक त्याचा अपमान करतो आहे. त्याने मांत्रिकाला चिडून उत्तर दिले, "अरे वा महाशय! आपलंच नांव अस्वल्या मांत्रिक आहे ना? तसं तुमचं नुसतं नांव ऐकलं तरी भीती वाटते. पण आताच तुम्ही आणखी एका अस्वलाचं नांव घेतलं होतंत. ते कोण आहेत? माझ्यासारख्या सामान्य माणसाला कोणते अस्वल कसे असते ते कुठे ठाऊक आहे? ते लक्षांत ठेवणेदेखील मुष्कील आहे."

कालीवर्माने अस्वल्या मांत्रिकाच्या नांवाची टिंगल केली खरी, तरीदेखील अस्वल्या मांत्रिक

नाराज झाला नाही. उलट तो हंसून म्हणाला, ''माझ्या गुरुजीचं नांव अस्वल पाद आहे. माझं नांव अस्वल्या मांत्रिक आहे. यापुढें होणारी अद्भुत कामगिरी पाहून तू खूष होणार आहेस. तेव्हां नांवातल्या या किरकोळ साम्याबद्दल उगाच काळजी करुं नकोस.''

''घरांतून बाहेर पडल्यानंतर ज्या संकटांशी मला दोन हात करावे लागले, ते पाहून माझे मन पार विटले आहे. मला आता जमेल तितक्या लौकर आपल्या गांवी परत जाऊन शेतीवाडी करण्यांत रस आहे. त्यांत मी समाधानी राहीन.''

असं म्हणून कालीवर्माने परशु बधिकाकडे फेंकला, आणि बेदरकारपणें तो घोड्यावर स्वार झाला.

घोडा हलला, दहाबारा टापा टाकल्यानंतर तो आता जोरांत पळायला लागणार, त्यापूर्वींच अस्वल्या मांत्रिक उंच आवाजांत ओरडला,

''कालीवर्मा, थांब! तू समोरुन येणाऱ्या लोकांना पाहिलंस तरी कां?''

ही धोक्याची सूचना ऐकताच कालीवर्माने समोरच्या दिशेकडे बघितले. एका मोठ्या वृक्षाच्यामागून तिघे घोडेस्वार वेगांत येत होते. त्यांच्या मधे एक रेशमी कपडे व मोठी पगडी घातलेला एकजण होता. त्याच्या दोन्ही बाजूंना चिलखत घातलेले दोघेजण होते. त्यांच्या हातांत तलवारी होत्या आणि खांद्यावर चमकणाऱ्या ढाली होत्या.

त्यांना पाहून कालीवर्माने घोडा थांबवला. घोडेस्वारांच्या मधोमध असलेल्या त्या पगडीधारी व्यक्तीने हात वर केला आणि कालीवर्माकडे खुणेने इशारा करीत तो त्या वधिकाला म्हणाला, ''अरे, तू शहरांतला प्रमुख मारेकरी. महाराजांनी या गुन्हेगाराला शिरच्छेदाची शिक्षा दिली होती ना, मग आत्तापर्यंत त्या आज्ञेचे पालन कां झाले नाही?''

तो मारेकरी वधिक रेड्यावरुन खाली उतरला आणि काय उत्तर द्यावे या विचारांत होता, तोपर्यंत अस्वल्या मांत्रिक त्या पगडीधारी इसमाजवळ जाऊन म्हणाला, ''जितकेतु महाराजाचा प्रधानमंत्री जीवगुप्त तो तूच ना?''

राजा व मंत्री यांचा अनादराने उल्लेख करणारा हा प्रश्नकर्ता कुणीतरी कपटी बैरागी असला पाहिजे असे जीवगुप्त मंत्र्याला वाटले.

त्याने रागाने डोळे वटारुन म्हटले, ''शिपायांनो, अगोदर ह्याला लाथ मारुन हाकलून द्या.''

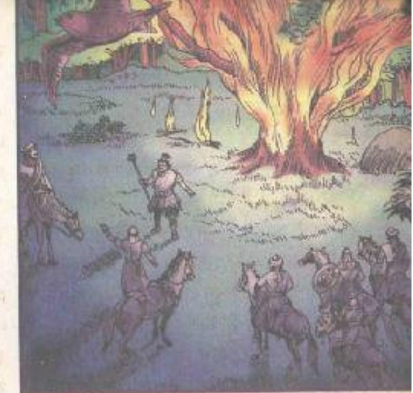
मंत्र्याची आज्ञा ऐकून मंत्र्याशेजारी उभे असलेले घोडदळांतले सैनिक तलवारी उपसणार होते. पण मांत्रिकाच्या हातांतला मंत्रदंड पाहून ते भयभीत झाले. घोडे खिंकाळत मागे सरायला लागले.

''सरकार! त्या बैराग्याच्या हातांत जो मंत्रदंड आहे, त्याच्या मुठीवर अस्वलाचे मस्तक आहे ते आपण पहा. आत्ताच त्याने तोंड उघडले तेव्हां त्याच्या डोळ्यांतून अग्नीच्या ठिणग्या पडत होत्या.'' सैनिकांनी उत्तर दिले.

जीवगुप्ताने अस्वल्या मांत्रिकाच्या हातांतल्या मंत्रदंडाच्या मुठीवरचे अस्वलाचे मस्तक पाहिले, व कुत्सितपणें हंसत त्याने विचारले, ''अरे बैराग्या, तुझे बोलणें आणि हावभाव पाहून तू तर एक घमेंडखोर माणूस दिसतो आहेस. तू मंत्रतंत्र, जादूटोणा वगैरे शिकलेला आहेस कीं काय?''

हे शब्द ऐकून अस्वल्या मांत्रिकाने डोळे रोखून मंत्र्याकडे पाहिले आणि भेदक स्वरांत तो मंत्र्याला म्हणाला, ''अंशी म्हण आहे कीं संन्याशाला सिद्धी मिळाली कीं त्याचा बैरागी बनतो. आणि अशा प्रकारे सरडाही आपला रंग बदलतो. पण मी संन्यासी नाही किंवा बैरागीही नाही. मी अस्वल्या मांत्रिक आहे. आदि अस्वलाचा विजय असो.'' असं म्हणून त्याने आपल्या मंत्रदंडाने जवळच्या एका झाडाच्या खोडावर जोराने मारले.

त्याबरोबर त्यांतून ठिणग्या पडायला लागल्या व कांही क्षणांतच मोठा जाळ होऊन तो वृक्ष जळून खाक झाला. जीवदत्त मंत्र्याचा घोडा बिथरला आणि घाबरुन पळायला लागला. मंत्र्याच्या संरक्षकांनी आपापले घोडे घाबरलेल्या मंत्रीमहाशयांजवळ आणले.

काही वेळ सगळेजण चकित होऊन गप्प होते. दुरुन हे सारे दृश्य बघत असलेला कालीवर्मा घोड्याला अस्वल्या मांत्रिकाजवळ घेऊन आला व म्हणाला, ''अरेच्च्या, तुम्ही तर सामान्य मायावी मांत्रिक नाहीत. तुम्ही महान मंत्रवादी आहात. या कपटी व दुष्ट मंत्र्याची तुम्ही पार हबेलंडी उडवून दिलीत. त्यासारखे त्याला नीट राज्य करायला कां शिकवत नाही?''

''शाबास तरुणा! तू नुसताच धाडसी नाहीस, बुद्धिमानदेखील आहेस. माझ्या मनांतली गोष्ट तू ओळखलीस!'' अशा शब्दांत त्याने कालीवर्माची स्तुती केली.

मांत्रिकाने मंत्र्याला विचारले, ''माझ्या शक्तीची तुझी ओळख आता झाली आहे. आता सांग, इथें या लोकांना आज्ञा देणारा कोण असूं शकेल? तू कीं मी?''

त्यावर मंत्री कांपऱ्या स्वरांत बोलला,

"अस्वल्या मांत्रिक महाशय, आपली शक्ति मी स्वतःच्या डोळ्यांनी आत्ताच पाहिली. आपण फक्त इथेंच नाही, तर राजवाड्यांत जाऊन जितकेतु महाराजांना देखील आज्ञा आणि सल्ला देऊं शकाल."

अस्वल्या मांत्रिक त्या वधिकाला म्हणाला, "अरे ऐक! तू दुसऱ्यांची डोकी उडवतोस ना, तर मग ती जोडून शिवून टाकण्याची कलाही तुला माहीत असेल. घोडदळाच्या या नेत्याचे मस्तक त्याच्या धडावर शिवून टाक आणि त्याला दोरीने घोड्यावर बांधून टाक."

वधिकाने थोड्याच वेळांत आपले हे काम पूर्ण केले आणि घोडदळाच्या नेत्याचे प्रेत घोड्यावर बांधून बसवले. पण घाईघाईत त्याने चेहरा पाठीकडे तोंड करुन शिवला होता. त्यामुळें असं वाटत होतं कीं उलटीकडे तोंड करुन हा स्वार घोड्यावर बसला आहे.

ही चूक बघून जीवगुप्त मंत्र्याखेरीज इतर सर्वजण अस्वल्या मांत्रिकावरोबर हंसायला लागले. मांत्रिकाने जीवगुप्ताकडे त्वेषाने बघितले आणि त्याला आज्ञा केली, "अे मंत्र्या! आता तू या मारेकऱ्याच्या रेड्यावर बैस आणि तो तुझ्या घोड्यावर बसेल."

थरथर कांपत असलेला जीवगुप्त रेड्यावर स्वार झाला, त्याच प्रमाणे तो मारेकरी वाधिक मंत्रीमहाशयांच्या घोड्यावर स्वार झाला आणि त्याने आपल्या हातांत लगाम धरला. त्यानंतर अस्वल्या मांत्रिकाने सगळ्यांना नगराच्या दिशेने चलण्याची आज्ञा दिली.

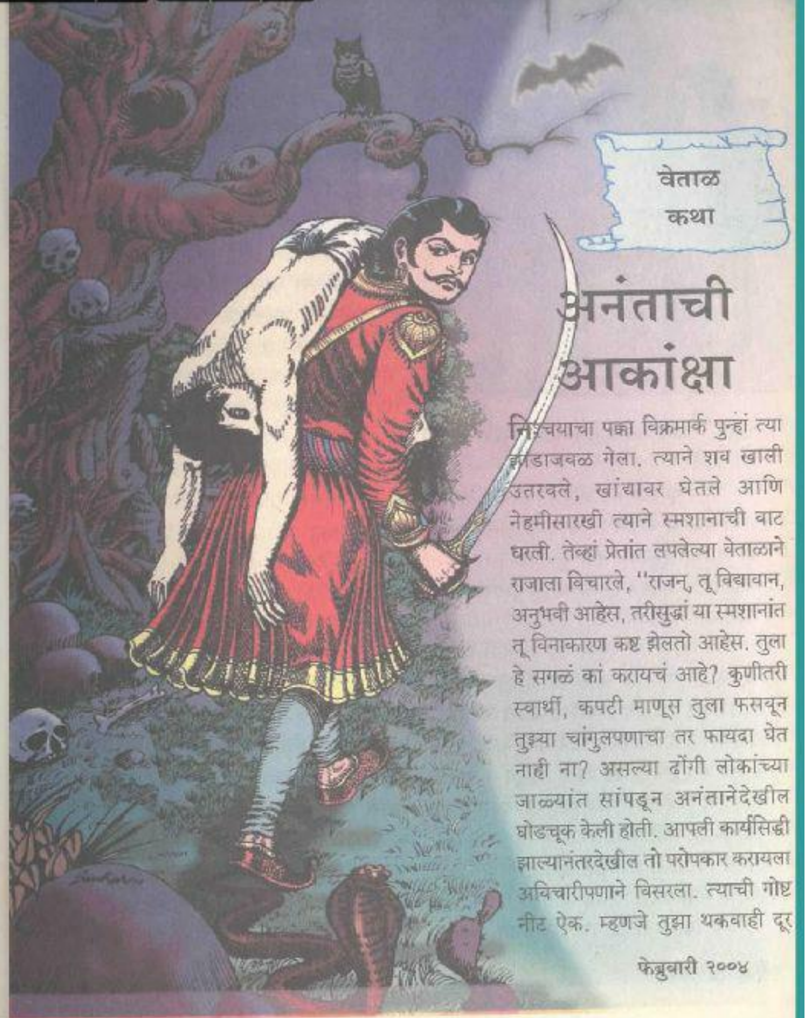
जितकेतु राजाच्या मंत्र्याची अशी फजिती झालेली पाहून कालीवर्माला आनंद झाला. तो म्हणाला, "ही मिरवणूक पाहून नगरांतले लोक जरुर खूष होतील. आता मात्र मी माझ्या गांवी जातो."

असं म्हणून घोड्यावर स्वार होऊन कालीवर्मा निघणार तेवढ्यांत अस्वल्या मांत्रिकाने आपला मंत्रदंड उचलून म्हटले, "कालीवर्मा, तू माझी आज्ञा ऐकली नाहीस कां?"

"आज्ञा? कोणती आज्ञा? इथें मला आज्ञा करणारा कोण आहे?" असं म्हणत कालीबमनि म्यानांतून तलवार उपसली.

(क्रमशः)

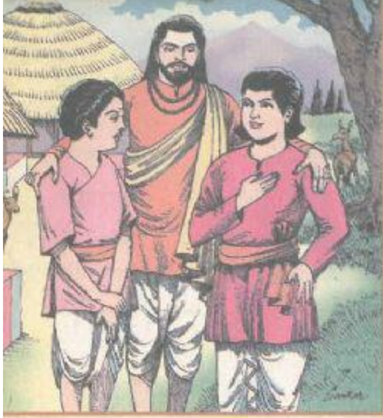

वेताळ
कथा

अनंताची आकांक्षा

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां त्या झाडाजवळ गेला. त्याने शव खाली उतरवले, खांद्यावर घेतले आणि नेहमीसारखी त्याने स्मशानाची वाट धरली. तेव्हां प्रेतांत लपलेल्या वेताळाने राजाला विचारले, "राजन्, तू विद्वान, अनुभवी आहेस, तरीसुद्धां या स्मशानांत तू विनाकारण कष्ट झेलतो आहेस. तुला हे सगळं कां करायचं आहे? कुणीतरी स्वार्थी, कपटी माणूस तुला फसवून तुझ्या चांगुलपणाचा तर फायदा घेत नाही ना? असल्या ढोंगी लोकांच्या जाळ्यांत सांपडून अनंतानेदेखील घोडचूक केली होती. आपली कार्यसिद्धी झाल्यानंतरदेखील तो परोपकार करायला अविचारीपणाने विसरला. त्याची गोष्ट नीट ऐक. म्हणजे तुझा थकवाही दूर

होईल.'' आणि वेताळाने अनंताची पुढील कहाणी सांगितली.

''फार पूर्वीची गोष्ट आहे ही! सत्कीर नांवाचा राजा मंदारक देशांत राज्य करीत होता. विराज हा त्याचा एकुलता एक मुलगा होता. त्याला बाळपणींच गोविल गुरुजींच्या गुरुकुलांत शिक्षण घेण्यासाठी पाठवले होते.

त्या गुरुकुंलांत एकूण दहा विद्यार्थी शिक्षण घेत होते. त्यांपैकीं अनंताखेरीज इतर सर्वजण विराजच्या बाबतींत जरुरीपेक्षां जास्त आदरभाव दाखवीत होते. राजकुमार आपल्यावर नाराज होईल आणि कांहीतरी शिक्षा देईल, म्हणून ते घाबरत होते. परंतु अनंताने मात्र पहिल्या दिवसापासून त्याच्याशी मैत्री केली. शांत व नम्र स्वभावाचा अनंत विराजला आवडला होता. दिवसेंदिवस त्यांची मैत्री वाढत चालली होती.

पण विराजला आपण राजकुमार आहोत याचा गर्व होता. त्याशिवाय तो जरासा मूर्खही होता. कधी कधी भावनेच्या भरांत तो अनंतावर कुरघोडी करण्याचा प्रयत्न करीत असे. पण अनंताने ते कधी फारसे मनावर घेतले नाही. तो विराजशी नेहमीसारखाच खेळीमेळीने वागत असे.

गुरुजी जे शिकवत ते विराजला अनेकवेळां समजत नसे. पण हे तो गुरुजींना कधी सांगत नसे. फावल्या वेळांत तो अनंतकडून विषय समजावून घेई. अनंत त्याला मनापासून शिकवीत असे. विराजला जर नीट समजलेले नसले, तर अनंत दोनतीन वेळांदेखील त्याला अभ्यासाचा तो भाग समजावून सांगायचा.

अनंतमुळें विराजला अभ्यासाची गोडी लागली. जेव्हां गोविलगुरुजींच्या हे लक्षांत आलं, तेव्हां विराजला प्रोत्साहन देण्यासाठी त्यांनी त्याची भरपूर प्रशंसा करण्यास सुरवात केली. त्यावेळी विराज अनंताला म्हणाला, ''अनंत, आज गुरुजींनी माझी स्तुती केली खरी, पण त्याचे सारे श्रेय तुला द्यायला हवे. तुझा चांगुलपणा मी कधी विसरणार नाही. जेव्हां मी ह्या देशाचा राजा होईन, त्यावेळीं मी तुला माझा प्रधानमंत्री नेमीन.''

विराजचे हे बोलणें ऐकून अनंताला खूप आनंद झाला. गुरुजींना जेव्हां हे समजले, तेव्हां त्यांनी विराजचे जरा जास्तीच गुणगान करीत म्हटले, ''पुत्रा, मानवाला जनावरांपेक्षां वेगळे, कांही उत्तम गुण असतात, त्यापैकीं एक आहे - कृतज्ञता! तुझा दिलदारपणा खरंच कौतुकास्पद आहे. अनंतच्या बाबतीत तुझी उदारबुद्धी हे तुझ्या मोठेपणाचे चिन्ह आहे, तुझ्या विशाल अंतःकरणाचे ते प्रतिबिंब आहे. तू अनंताला जो शब्द दिला आहेस, त्याचे मात्र कोणत्याही परिस्थितींत पालन कर!''

विराजने होकारार्थी मान डोलावली. पण त्यानंतर मात्र परिस्थिती बदलत गेली. विराज शिक्षणांत पुढें आला, पण त्याचबरोबर त्याचा दुरभिमानही वाढत गेला. शिक्षणक्रम पूर्ण होण्याच्या सुमारास तर तो आपले वचन विसरला आहे, याची जाणीव इतरांना झाली.

शिक्षणक्रम संपल्यानंतर अनंत गोविल-गुरुजींना म्हणाला, ''गुरुजी, मला अजून विद्या संपादन करायची इच्छा आहे. आपली संमती असेल तर आरवली पर्वतराजीजवळ कृष्णचंद्र गुरुजींच्या गुरुकुलांत मला कांही काळ अध्ययन करायची इच्छा आहे. त्यानंतर जर जरुरी वाटली, तरच मी विराजला त्याच्या बोलण्याची आठवण करुन देईन.''

गुरुजी प्रसन्न होऊन म्हणाले, ''त्या महान गुरुचे शिष्यत्व तू पत्करलेस, तर तुझी पात्रता खूपच वाढेल. तुझ्या जीवनाचे सार्थक होईल. जा, माझा तुला आशिर्वाद आहे.''

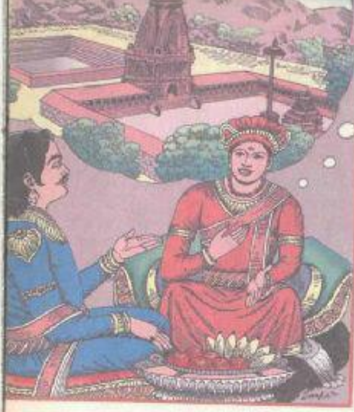
विराजने गुरुदक्षिणा दिली. आणि तो राजधानीला परत गेला. त्यानंतर सहा वर्षें उलटली. विराजचा राज्याभिषेक साजरा झाला. तो गादीवर आला आणि त्याने सुप्रतीकला प्रमुख सल्लागार प्रधानपद दिले. विराजच्यापुढें लाळघोटेपणा करुन त्याच्या होला हो म्हणण्याची सुप्रतीकची संवय होती. आता त्याच्या शब्दानुसार सारा कारभार सुरुं झाला.

सुप्रतीक आणि विराजराजाने मिळून नव्या

राज्यपद्धतीनुसार अनेक बदल केले, सुधारणा केल्या. पण नागरिकांच्या ते पचनी पडले नाही; व जनता नाराज झाली. लोक राजाच्या विरोधांत बोलूं लागले. या स्थितीचा फायदा घेण्यासाठी शत्रूराजा वांट बघतच होता. विराजला गुप्तचरांकडून माहिती कळली कीं कोणत्याही क्षणीं शत्रू आपल्यावर हल्ला करणार आहे. विराज घाबरला. त्याने सुप्रतीकला सल्ला विचारला.

सुप्रतीकला ही फारशी मोठी समस्या आहे असे मुळी वाटलेच नाही. त्यांत विशेष लक्ष न घालता त्याने उथळपणे उत्तर दिले, ''त्यांत घाबरायचं कशासाठी, महाराज? आपण सैनिकांचे पगार वाढवूं आणि तरुणांना सैन्यांत भरती व्हायला लावूं. शत्रूने आपल्यावर हल्ला करण्याआगोदर आपणच शत्रूवर हल्ला करुं या. त्यांचे राज्य आपल्याला मिळाले कीं आपली कीर्ति सगळीकडे पसरेल.''

"तू तर असा बोलतो आहेस, कीं जणूं हा डाव्या हाताचा खेळ आहे. आपल्या खजिन्यांत तेवढा पैसा शिल्लक नाही, हे तुला ठाऊक नाही कां?" राजाने विचारलं.

त्यावर सुप्रतीक तोंडभर हंसून म्हणाला, "महाराज, रिकाम खजिना भरण्याचा एक उपाय आहे. दक्षिणी पर्वत आपल्याला ठाऊक आहे ना?"

विराजला दक्षिणी पर्वताबद्दल माहिती होती. मंदारक देशाच्या उत्तरेला जो उंच पर्वत होता त्याला दक्षिणी पर्वत म्हणत. त्या पर्वतावर एक प्राचीन देवालय आहे.

त्याच्याजवळ देवनागरी लिपींत एक शिलालेख कोरलेला आहे. मंदिराच्या समोरच्या सरोवरांत मध्यभागी एक डोह आहे. मंत्रतंत्र जाणणारा, साहशी किंवा कुणी निःस्वार्थी तरुणाने त्या डोहांत प्रवेश केला आणि तिथल्या रक्षक यक्षाला जिंकले तर त्याला तिथला नवनिधी प्राप्त होईल. जर तो तरुण पराजित झाला तर त्याला नरकयातना भोगाव्या लागतील. असे त्या शिलालेखावर लिहीलेले होते.

सुप्रतीकच्या बोलण्यानंतर विराजला ही कथा आठवली. तो शुष्क स्वरांत म्हणाला, "दक्षिणी पर्वताच्या बाबतीत विचार कशाला करायचा? प्राणावर उदार होऊन जिवाची बाजी लावायला मी तयार नाही."

सुप्रतीक हंसून म्हणाला, "महाराज, मी आपण जावं असं थोडंच म्हटलंय? मी ऐकलंय कीं कृष्णचंद्र गुरुजींकडे अनंताने मंत्रशास्त्राचा बराच अभ्यास केलेला आहे व त्यांत तो पारंगत आहे. इतर विद्यांचाही त्याचा उत्तम अभ्यास आहे. सध्यां तो आपले श्रेष्ठ व्यापारी कस्तुरी यांच्याकडे पाहुणा म्हणून राहातो आहे. अनंत खूपच धाडसी व निःस्वार्थी आहे असं कळलं. राज्याच्या कल्याणासाठी आपण त्याला दक्षिणी पर्वतावर जायला सांगावं. जर तिथंला निधी घेऊन तो परत आला तर त्याला आपण भारंभार सोनं देऊं! आता सांगा, यावर आपलं काय मत आहे?"

अनंतचे नांव ऐकून विराज चमकला. त्याने क्षणभर विचार केला आणि सुप्रतीकचा प्रस्ताव स्वीकारला. लगेच अनंताला बोलावणे धाडण्यांत आले.

अनंतला विराजने मोठ्या प्रेमाने मिठी मारली. नंतर त्याला दक्षिणी पर्वतावरुन धनराशी आणण्याची कल्पना आणि त्याची सारी माहिती सांगितली. विराजचे बोलणे अनंतने लक्षपूर्वक ऐकून म्हटले, "राजन, आपण दोघे एकमेकांना चांगले ओळखतो. आपल्या इच्छेनुसार दक्षिणी पर्वतावर मी अवश्य जाईन."

आपल्या शब्दाप्रमाणें एक चांगला मुहूर्त पाहून अनंत दक्षिणी पर्वतावर गेला आणि मंत्राचे पठण करीत तो सरोवरांत उतरला.

विराजही अनंतच्याबरोबर आलेला होता. सरोवराच्या कांठावर बसून विराज अनंताची वाट पहात बसला. थोड्या वेळानंतर त्याने पाहिलं कीं अनंत सरोवराच्या पाण्यांतून बाहेर येत होता. त्याचे तोंड उजळ दिसत होते, शरीरकांती चमकत होती.

विराज लागलीच अनंताच्याजवळ गेला व उत्सुकतेने विचारुं लागला, "अनंत, धनराशी मिळाली कां? कुठे आहे?"

अनंताने मंदस्मित करीत म्हटले, "चलावं महाराज, मी आपल्याला दाखवतो. तिथे मुळींच धोका नाही." असं म्हणून त्याने विराजचा हात पकडला आणि तो पुन्हां सरोवरांत उतरला. त्या सरोवराच्या तळाशी सूर्याच्या किरणांसारखे चमकणारे नवरत्नांचे ढीग त्यांना दिसले. विराज मंत्रमुग्ध होऊन बघतच राहिला.

अनंताने शांतस्वरांत म्हणाला, "महाराज, मी हा जो अमूल्य निधी मिळवला आहे, तो आपल्या इच्छेनुसार देशाच्या कल्याणासाठी याक्षणींच आपल्याला सुपुर्द करतो. पण त्याच्याबदल्यांत मला सोने नको."

विराजने चकित होऊन विचारले, "तर मग तुला काय हवंय?"

"आपण पूर्वी गुरुकुलांत असताना मला एक

वचन दिलेलं होतंत. त्यानुसार मला आपण आपला प्रधानमंत्री म्हणून नेमणूक करावी. मला हेच हवं आहे.'' अनंताने गंभीर स्वरांत म्हटलं.

ही मागणी ऐकून विराज थक्क झाला. पण लगेच त्याने खाली मान घालून अनंताचे पाय धरले आणि गदगदलेल्या आवाजांत म्हटलं, ''महानुभाव, तुम्ही सर्वसाधारण मानव नव्हेत! या क्षणापासून तुम्हीच माझे प्रधानमंत्री आहात. आपल्या अनुमतीखेरीज मी श्वासदेखील घेणार नाही.''

ही गोष्ट सांगून वेताळाने म्हटले, ''राजन्, तो निधी घेण्याच्यामागे विराजचा स्वार्थ अगदी स्पष्टपणे दिसून येतो. परंतु विद्यावान व धाडसी अनंताचे वागणे मात्र जरा चमत्कारिक वाटते, आणि जरा अविचारी देखील वाटते कीं नाही? जर तो खरोखरच निःस्वार्थी आहे तर त्याने ती धनसंपदा निमूटपणें विराजच्या हातांत सोंपवायची, आणि त्याबद्दल कांही मागण्या-शिवाय निघून जायला हवे होते. किंवा त्या निधीतला वांटा मागायचा! विराज कपटी आहे, शब्द न पाळणारा आहे, हे माहीत असूनदेखील त्याने प्रधानमंत्री होण्याची जाहीर मागणी कां केली? माझ्या या शंकांची उत्तरें माहीत असून-देखील जर तू गप्प बसलास तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडेतुकडे होतील.''

विक्रमार्काने म्हटले, ''देशाचे हित प्रथम पाहाणारा अनंत निश्चितच निःस्वार्थी आहे. त्याकरीता त्याने गुरुकुलांत भावी महाराजांना मदत केली. विराज कपटी, स्वार्थी असूं शकेल. पण त्यावेळची देशाची स्थिती लक्षांत घेऊन अनंताने प्रधानमंत्रीपद मागितले. एकीकडे रिकामा खजिना, दुसरीकडे शत्रूराज्य हल्ला करण्याच्या तयारींत सज्ज असलेले; अशा वेळेला देशाचे प्रथम रक्षण करणें हे अनंताचे कर्तव्य होत नाही कां? त्याच्या या मागणीवरुन त्याची देशभक्ती व राजकीय धोरणीपणा स्पष्ट दिसतात. त्यांत विवेक किंवा अविचारीपणा याचा प्रश्न येत नाही.''

राजाचे मौनभंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ पुन्हां शवासहित अदृश्य झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

(आधार : कृष्णप्रसाद यांची रचना)

खास बातम्या

दोघांमुळें संख्या वाढली!

जगांत नामशेष होण्याच्या मार्गावर असलेल्या प्राण्यांच्या एका जातींत आणखी एक जीव जन्मला आहे. सिंगापूरच्या 'झू' मधें डोन लंगूर जातीच्या माकडांची प्रथमच उत्पत्ती झाली आहे. या 'झू' मधें आणखी एका लंगूरचा जन्म झाल्याचे अधिकाऱ्यांनी कळवले आहे. ही जात व्हिअेतनाम व लाओस या भागांतच आढळते. या दोन लंगूर पिल्लांना पाहायला बरीच गर्दी होते आहे. कारण 'झू' च्या अधिकाऱ्यांनी या दोन्हीं पिल्लांना नांवे सुचवण्याची स्पर्धा जाहीर केली आहे.

चालत्या गाडींत काव्यपठण

नुकतीच कन्याकुमारीपासून नवी दिल्लीपर्यंत एक नवीन गाडी रेल्वेने सुरुं केली आहे. या गाडीचे नांव तिरुकुरल एक्सप्रेस असून निघाल्यापासून चवथ्या दिवशी ती दिल्लीला पोंचते. उद्घाटनाच्या पहिल्या सफरीवर कन्याकुमारीजवळच्या कोलतूर या गांवातली पांच वर्षांची चिमुरडी प्रतीक्षा होती. या सबंध प्रवासांत तिने सर्व वीस डब्यांमधून फेरी मारली व प्रवाशांच्यासाठी तिने तिरुक्कुरल या संपूर्ण काव्याचे पठण केले. प्रवास संपेपर्यंत तिने यांतले सर्व १,३३० श्लोक म्हणून दाखवले. हे महाकाव्य तिरुवाल्लुवार याने सुमारे दोन हजार वर्षांपूर्वी लिहीले होते.

भारतीय दंतकथा - २२

तिसरा वर

दोन तरुण मित्र रस्त्यावरच्या एका छोट्या उपाहारगृहांत गप्पा मारीत बसले होते तेव्हां एक अनोळखी इसम त्यांच्याजवळ आला. "ही हिऱ्याची आंगठी तुम्हाला खरेदी करायची आहे कां?" त्याने त्यांना विचारले.

त्या दोघांपैकी विपुल श्रीमंत होता, पण चंद्रकांत मात्र एक गरीब शिक्षक होता. त्याला ती आंगठी विकत घेणे परवडणारे नव्हते. पण विपुलला मात्र ती आंगठी किंमती व चांगली वाटली.

"ही आंगठी तुम्ही कुणाकडून घेतली होती?" विपुलने विचारले.

"ते मी तुम्हाला सांगणार नाही. पण तुम्हाला जर ती विकत घ्यायची नसेल तर मी जवाहिऱ्याकडे जाऊन ती विकून टाकीन. मला पैशांची अतिशय निकड आहे म्हणून मी ही तुम्हाला दाखवली." तो इसम म्हणाला.

विपुलने त्या इसमाला घरी येण्याचे निमंत्रण दिले. विपुल व चंद्रकांत यांच्याबरोबर तो इसम मोठ्या उत्साहाने विपुलच्या घरी गेला. विपुलने त्याच्याशी मैत्री केली. घरी पोंचल्याबरोबर विपुलने त्या आंगठीची किंमत चुकती केली. पण तो त्या इसमाला लगेच जाऊं देईना. "आता रात्र होईल. इतकी रोख रक्कम घेऊन तुम्ही एकटे रस्त्यावरुन जाऊं नका." त्याने सांगितले. चंद्रकांतनेही मित्राच्या बोलण्याला दुजोरा दिला. म्हणून त्या त्रयस्थाने तिथें रात्रीं मुक्काम करायचे ठरवले.

चंद्रकांत आपल्या घरी परत गेला. विपुलने या पाहुण्यासाठी चविष्ट जेवण व उत्तम मद्याची व्यवस्था केली होती. दोन्हींचा मनसोक्त आस्वाद घेतल्यानंतर पाहुण्याची जीभ जरा सैलावली. तो खुषींत आला आणि ती आंगठी त्याला कुणी आणि कशी दिली हे त्याने विपुलला सांगितले.

त्या गांवाजवळ एक अरण्य होते. तिथें एक मांत्रिक राहात होता. तो मांत्रिक दर महिन्याच्या अमावास्येला मध्यरात्री एक यज्ञ करीत असे. आणि त्यानंतर कोणत्याही व्यक्तीची त्यावेळी व्यक्त केलेली इच्छा पूर्ण करण्याची अद्भुत शक्ती त्याला तेवढ्या वेळेला प्राप्त होत होती. या वाटसरुने तिथें जाऊन त्या मांत्रिकाला प्रसन्न केले होते. मांत्रिकाने एक मंत्र म्हटला आणि त्याला त्या यज्ञकुंडातली चिमूटभर विभूति दिली, व तीन वेळां पापण्यांची उघडमीट करुन तीन वर मागण्यास सांगितले.

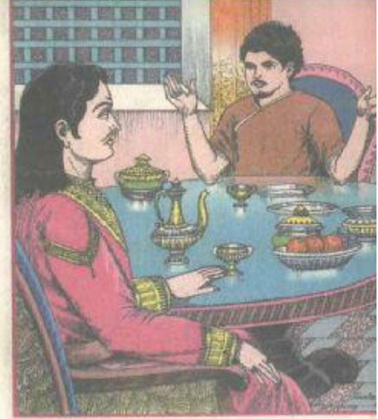
हा बिचारा वाटसरू इतका गोंधळून गेला कीं त्याला फक्त हिऱ्याची आंगठीच आठवली. ज्या क्षणीं ती आंगठी तिथें उत्पन्न झाली, त्या क्षणीं तो जास्तच बावचळला व गप्प राहिला. उरलेली वेळ संपली. नंतर मात्र आपण एखादे राज्य तरी मागायला हवे होते, असे त्याला राहून राहून वाटायला लागले होते.

विपुलला त्याने ही कथा सांगितली. दुसऱ्या दिवशीं न्याहारी केल्यानंतर तो समाधानाने तिथून निघून गेला.

विपुलने आपला विश्वासू मित्र चंद्रकांत याला बोलावणें धाडले. विपुलने त्या मांत्रिकाकडे जायचे ठरवले होते. पण एकट्याने जायला तो घाबरत होता. चंद्रकांतने त्याच्यासोबत यावे असे विपुलने सुचवले.

चंद्रकांतला ही साहसी कल्पना मुळीच पटली नाही. "नशिबाने तुझ्याजवळ सर्व कांही आहे. आता तुला उगीच हांव कशाला हवी? तुला आता हवे आहे फक्त आंतरिक समाधान; प्रामाणिकपणे आणि सचोटीने जगण्यांतला आनंद तुला पुरेसा आहे!"

"पैशाखेरीज इतर कांही वरदान मी मागणार

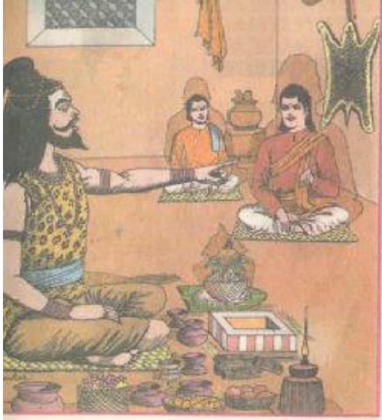

नाही असं तुला कां वाटलं?" विपुलने प्रतिप्रश्न केला.

"हे बघ, मित्रा, कोणतीही गोष्ट मिळवण्याचे दोन रास्त मार्ग असतात. ती गोष्ट कष्ट करुन तरी मिळवता येते, किंवा दैवाने ती तुम्हाला विनासायास प्राप्त होते! मांत्रिकाकडून तू कांही मिळवावे असे जर म्हणालास तर ते या दोन्ही प्रकारांत येऊं शकत नाही. कोणतीही गोष्ट कृत्रिम मार्गाने बळकावण्याचा प्रयत्न जर कुणी केला, तर त्याचे वाईट परिणाम होतात व पश्चात्ताप होतो." चंद्रकांतने धोक्याचा इशारा दिला.

पण मांत्रिकाला भेटायचा विपुलने निश्चयच केला होता. आपल्या मित्राबद्दल सहानुभूति व त्यापेक्षांही जास्त म्हणजे विपुलने कांही चुकीचे वागूं नये या भावनेपोटी चंद्रकांत विपुलबरोबर मांत्रिकाकडे गेला.

हे दोघे मित्र अरण्यांत जाऊन मांत्रिकाच्या झोंपडीजवळ पोंचले, तेव्हां अमावास्येची वेळ

जवळ आलेली होती. त्या मांत्रिकाने त्यांचे स्नेहाने स्वागत केले. ते पाहून या दोघा मित्रांना आश्चर्य वाटले. पण मांत्रिकाला वाटले कीं हे अरण्यांत मार्ग चुकलेले पांथस्थ आहेत. म्हणून त्याने त्यांना जेवायला वाढले. "आजची रात्र माझ्या झोंपडींत तुम्ही अवश्य राहा. मी आता यज्ञाला बसणार आहे आणि ते कर्मकांड पूर्ण झाले कीं हे अरण्यांतले घर कायमचे सोडून मी जाणार आहे." मांत्रिकाने त्यांना सांगितले.

"पण महाराज, हे अरण्य आपण कायमचे कां सोडून देणार आहात?" विपुलने विचारले. "वत्सा, त्याची चिंता तुला कशाला हवी? पण तुम्हाला सांगायला कांही हरकत नाही. मी इथें दर अमावास्येला रात्रीं एक यज्ञ करतो. मला कांहीतरी साध्य करावयाचे आहे. आज रात्रीचा यज्ञ झाला कीं माझे ते काम पूर्ण होणार आहे." मांत्रिकाने खुलासा केला.

"पण मला सांगा कीं तुम्ही चिमूटभर विभूति एखाद्या माणसाला देता आणि त्याला तीन इच्छा व्यक्त करायला सांगता आणि त्याची इच्छापूर्ती होते, हे खरं आहे कां?" विपुलने विचारले.

हा प्रश्न ऐकून मांत्रिकाचा चेहरा ताठर झाला. "तुम्हाला कुणी सांगितलं? बहुतेक तो हिऱ्याची आंगठी मागणारा मूर्खोबा असेल. तरी मी त्याला कुणापाशी कांहीही बोलायचं नाही असं निक्षून बजावलं होतं. मला त्याची दया आली म्हणून मी त्याला वरदान दिलं होतं."

"तुम्ही माझ्यावर देखील तशीच कृपा कां करत नाही?" विपुलने विचारले.

मांत्रिकाने हंसून म्हटले, "अरे बाबा, प्रेम, कृपा अशी मागून मिळत नसते. एखाद्याबद्दल दया वाटते, किंवा वाटत नाही. तुझ्याशी दयावंत होण्याचं मला तरी कांही एक कारण दिसत नाही."

"पण जर माझ्यावर तशी कृपा केलीत तरी त्यांतून तुमचे नुकसान तर मुळीच होणार नाही. मग तुमची कुरकुर कशासाठी आहे?" विपुलने हट्टच धरला होता.

"पण तुला मात्र ती कृपा फार महागांत पडेल! मी तुला पुन्हां सांगतो आहे, माझ्या यज्ञाच्या कामांत तू लुडबूड करूं नकोस." मांत्रिकाने रागावून सांगितले.

"पण, जोपर्यंत तुम्ही मला इच्छापूर्तीचे वर देण्याचे मान्य करीत नाही, तोपर्यंत मी तुम्हाला यज्ञ चालूं ठेवूं देणार नाही. तुमच्या साऱ्या तयारीत मी त्रास देत राहीन आणि त्यांत रात्र संपून जाईल." विपुलने आता मांत्रिकाला धमकी दिली.

"खरंच कीं काय!" मांत्रिक गंभीरपणें पुटपुटला.

चंद्रकांतला हे सारे असह्य होत होते. "विपुल, मी पाया पडतो, महाराजांच्या कार्यात विघ्न आणूं नकोस. त्याचे वाईट फळ तुला मिळेल."

त्याने मित्राला सावध करायचा प्रयत्न केला. "तू मधें पडूं नकोस. बाजूला हो. अशी सोन्यासारखी संधी मी हातांतून घालवणार नाही" विपुल गुरगुरला. चंद्रकांत नाईलाजाने चार पावलें मागे सरला, आणि झोंपडीच्या पडवींत उभा राहिला. त्याला कांही सुचत नव्हते. मांत्रिकाने अग्नी प्रज्वलित केला आणि कांही मंत्रांचे पठण करीत यज्ञ सुरुं केला. विपुल त्याच्याजवळच उभा होता. कांही वेळानंतर मांत्रिकाने चिमूटभर रक्षा कुंडातून उचलली आणि विपुलच्या तळहातावर ठेवली. विपुलने कोणते वर मागितले ते कांही चंद्रकांतला ऐकूं आले नाहीत, पण मांत्रिकाच्या चेहऱ्यावरती एक छद्मी हास्य मात्र आगीच्या ज्वाळांच्या प्रकाशांत चंद्रकांतला स्पष्ट दिसले.

"मी तुझी इच्छा पूर्ण केली आहे. मला ती तुला नाकारता आली नाही, किंवा तुला फसवणेंही शक्य नव्हते, कारण, माझ्या कर्तव्यपूर्तीसाठी मला प्रामाणिक राहाणें आवश्यक होते. पण आता मात्र तूं चालता हो आणि मला शांतपणे राहूं दे." मांत्रिकाने कडवटपणे सांगितले.

विपुलने त्याला औपचारिकपणें वांकून प्रणाम केला, आणि तो पळतच चंद्रकांतकडे आला. दोघेही घरी निघलो.

सकाळ झाली तेव्हां ते गांवाच्या चौकांत पोंचले. त्यांनी नदीवर स्नान केले. कांहीतरी उत्सव होता म्हणून बरेच गांवकरी तिथें जमलेले होते. त्यांच्याकडे अहंमन्यतेने बघत विपुल मित्राला म्हणाला, "लौकरच हे सगळेजण माझे प्रजाजन होतील, कारण मी सम्राटपद मागितले आहे."

"हा वर तू मागितला होतास कां?" चंद्रकांतने विचारले.

"हा अनेकांपैकी एक वर आहे."

"दुसरे वर कोणते आहेत?"

"एक वर म्हणजे मला कधीही कोणताही रोग होऊं नये आणि मी कधीही म्हातारा होऊं नये!"

"पण तू दीर्घायुष्य कां मागितलं नाहीस?"

"किती रे भोळा आहेस तू? अरे मी कधी म्हातारा होणार नाही, म्हणजे मी सदैव तरुणच राहीन. नाही कां?"

एकाएकी विपुलचा चेहरा पांढरा पडला. त्याच्या छातींत दुखायला लागले आणि तो खाली कोसळला.

"किती मूर्ख आहे मी! मी जो वर मागितला त्याचा अर्थ असाही होतो कीं मी म्हातारा होईपर्यंत जगणार नाही!"

तो जोराने कण्हला आणि त्याने शेवटचा श्वास घेतला.

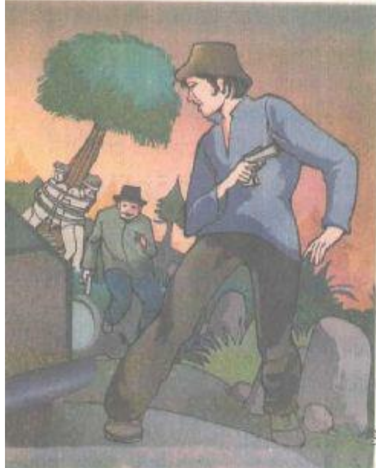
- विश्वावसू

अठराचे कोडे

३० जुलै १९४५ रोजी हॉलीवुडमधे सूर्य नुकताच उगवला होता. अचानक, एका झुडुपाच्यामागून दोन इसम आले आणि त्या निर्मनुष्य रस्त्यावरुन जाणाऱ्या एका व्हॅनला त्यांनी अडवले. त्यांतला एकजण उंच, शेलाट्या व जरा अस्वस्थ दिसत होता. आणि दुसरा ठेंगणा, जाडगेला व शांत वाटत होता. पिस्तुलाचा धाक दाखवून त्यांनी गाडींतल्या दोघांना खाली उतरवले. त्यांचे डोळे बांधले, हातपाय बांधले, आणि दोघांनाही जवळच असलेल्या एका झाडाला बांधून टाकले.

हे दोघे कोण होते? काय करीत होते? त्या व्हॅनमधले सामान त्यांनी बाहेर काढले - चांदीच्या नाण्यांनी भरलेल्या सहा मोठ्या थैल्या, आणि कोऱ्या करकरीत डॉलर्सच्या नोटांनी भरलेले एक पुठ्ठ्याचे मोठे खोके - त्यांनी हे सामान जवळच उभ्या केलेल्या दुसऱ्या एका मोटारींत घातले आणि सकाळच्या धुक्यांत त्यांची गाडी दिसेनाशी झाली.

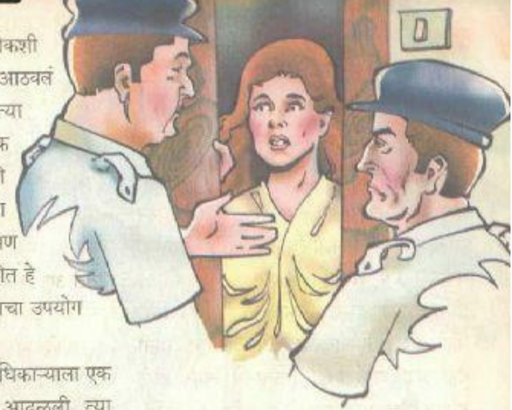

भर दिवसाढवळ्या घातलेला हा एक धाडसी दरोडा होता. ती व्हॅन हॉलीवुड स्टेट बँकेची होती. त्या दोघाजणांनी हळूं हळूं प्रयत्न करुन येणाऱ्याजाणाऱ्यांच्या मदतीने आपली सुटका करुन घेतली. ते दोघेही घाबरले होते आणि पार बावचळून गेले होते. ही घटना इतक्या वेगाने घडली कीं त्यांना स्वतःचा बचाव करणें सुचले नाही. दोघेही फारच दुःखी होते. कारण ती रक्कम लॉकहीड कंपनीला त्यांच्या कर्मचाऱ्यांच्या पगारासाठी देण्याचे काम त्यांच्यावर सोंपवलेले होते.

त्या चोरांनी एक गंभीर गुन्हा केला होता. चोरी व दुसऱ्यांना पळवून नेण्याचा आरोप त्यांच्यावर लागला. ते पैसे लवकर मिळवायचे असल्यामुळे त्या खटल्याचा निकाल लवकर लागणें आवश्यक होते. पोलिस व गुप्तहेर खात्याला हे चांगलेच आव्हान होते.

दरोडेखोरांनी मागे कांही खूण ठेवली होती कां? शेंकडो लोकांची चौकशी झाली. बँकेच्या त्या

दोघा कर्मचाऱ्यांचीही कसून चौकशी केली गेली. त्यांच्यापैकी एकाला आठवलं कीं त्याचे डोळे बांधतेवेळी त्या ठेंगण्या चोराच्या शर्टावर एक बिल्ला त्याला दिसला होता, तो लॉकहीड कंपनीच्या बोधचिन्हाचा बिल्ला होता. आपण याच कंपनीत काम करतो आहोत हे दाखवण्यासाठी त्या चोराने त्याचा उपयोग केला होता.

एक दिवस एका पोलिस अधिकाऱ्याला एक रिकामी सोडून दिलेली मोटार आढळली. त्या गाडींत एक फाटकी चिठ्ठी सांपडली. त्यावर एक नांव व पत्ता खरडलेला होता. लगेच त्या पत्त्यावर पोलीस गेले. एका स्त्रीने दार उघडले. पोलीसांना बघून तिला आश्चर्य वाटले.

"आम्ही कांही तपास करायला आलो आहोत" त्या पोलीसाने नम्रपणें सांगितले.

"जरुर करा! चालूं द्या!" त्या मध्यमवयीन स्त्रीने सहज उत्तर दिले. तिचे नांव मिसेस ॲबेलर्ड होते.

घरांत शोधल्यानंतर, गुप्त पोलीस बागेंत गेले. तिथें बाईंची मुले चेंडू घेऊन खेळत होती. एकाएकी चेंडू जो उडाला तो कुंपणाच्या टोकाला एक खोपट होते, त्याच्या दाराखाली गेला. मुलें पळतच चेंडू आणायला गेली; पण त्या दाराला कुलूप होते.

"त्या तिथें काय आहे?" एका अधिकाऱ्याने विचारले. "गेले कांही आठवडे दोघाजणांनी ते भाड्याने घेतलेलं आहे. पण गेले कांही दिवस ते दोघेजण परत आलेले नाहीत." ॲबेलर्ड बाईंनी उत्तर दिले.

पोलिसांनी त्या खोपटाचे दार फोडून उघडले. मुलांना चेंडू मिळाला म्हणून ती खूष झाली. पण पोलीसांना जास्त आनंद झाला. कारण तिथें जमिनीवर पसरलेल्या सामानांत एका शर्टावर लॉकहीड कंपनीचा बिल्ला टांचलेला होता, एक स्वयंचलित बंदूक आणि बँकेच्या दोघा कर्मचाऱ्यांची रिव्हॉल्व्हर्स होती.

पोलीसांनी तो बिल्ला लॉकहीड कंपनीत नेला. पण त्याचा नंबर आणि त्यांच्या कर्मचाऱ्यांची नांवे यांचा मेळ बसेना. त्या चोरांनी मूळ नंबर उचकटून काढून त्यावर खास पेनने एक दुसरा खोटा नंबर लिहिला होता. पण शास्त्रीय तपासणींत

त्या बिल्ल्यामधून कांही धागे आढळले. मूळ नंबराचे आंकडे होते ते कळले.

पोलीसांनी लॉकहीडच्या कर्मचाऱ्यांची यादी तपासायला सुरवात केली. जुना नंबर एका उंच, काटकुळा व अस्वस्थ हालचाली असणाऱ्या जॉन्सन नांवाच्या माणसाला दिलेला होता. त्याचा हार्डी नांवाचा एक ठेंगणा, जाड्या व सुस्त स्वभावाचा मित्र होता. तोही तिथेच कामाला होता. गुन्हेगारांचा सुगावा अखेरीस लागला होता.

पण हे दोघे विलंदर मित्र कांही आता या कंपनीत कामाला नव्हते. कंपनी सोडल्यानंतर ते कुठे गेले असावेत? कंपनीच्या नोंदणीपुस्तकांत असलेले त्यांचे फोटो घेऊन पोलीस एका दिवशी दुपारी अचानक एका लहानशा उपाहारगृहांत जॉन्सनसमोर उभे राहिले. त्याच संध्याकाळीं हार्डीलाही त्यांनी त्या परिसरांत रेंगाळताना पाहिले, दोघांनाही तुरुंगात डांबले. आपण निर्दोष आहोत असं ते विनवत होते.

जेव्हां पैशासंबंधी त्यांना विचारले तेव्हां सुरवातीला त्यांनी कांही दाद दिली नाही. नंतर मात्र त्यांनी सांगितलं कीं ते पैसे कुठे लपवले आहेत ती जागा प्राण गेला तरी ते सांगणार नव्हते! परंतु एका रात्रीं, जॉन्सनच्या गादीखाली एका डब्यांत पाणी ठेवलेले दिसले. त्यांत पोलीसांना एक डॉलरची जुनी नोट तरंगत होती.

हा विक्षिप्त प्रकार काय असावा? पैसे लपवल्याच्या जागेची ही एक खूण असेल कां? कदाचित एका ओल असलेल्या जागी ती लूट त्यांनी लपवली असावी. म्हणून डॉलरची नोट पाण्यांत कुजायला किती दिवस लागतील, ते पाहाण्यासाठी आरोपींनी तो प्रयोग केला असेल!

त्या दोघा चोरांना निरनिराळ्या कोठड्यांत ठेवलेले होते, परंतु एका संरक्षक शिपायाच्या मदतीने ते एकमेकांना सांकेतिक चिठ्ठ्या पाठवत होते. पण गुप्तहेरांना ते सर्व निरोप मिळत होते.

त्यांतल्या कांही चिठ्ठ्यांवर "१८" ही संख्या आणि "कागद" हा शब्द होता. एकांत लिहीले

होते, "जर आपण इथें फार काळ राहिलो, तर हिंवाळी पावसामुळें कागद कुजेल" दुसऱ्या चिठ्ठींत होते, "माझी धाकटी बहीण ते गोळा करुं शकेल. पण तिला तिथें पोंचायचे म्हणजे..."

'कागद' म्हणजे पैसे होते कां? तसं असेल, तर ते एका अत्यंत ओलसर जागी ठेवलेले होते आणि एका तरुण मुलीला त्या जागेवर पोंचणे कठीण होते. पण मग "१८" याचा काय संदर्भ असावा? कुठल्या तरी रस्त्याला तो खुणेचा आंकडा तर दिला नसेल?

पोलीस व गुप्तहेरांच्या चौकस नजरेला एक रस्ता दिसला; त्या रस्त्यांत एका दगडावर "१८" हा आंकडा लिहीलेला होता. जवळच एक लहानशी पायवाट होती. ती पुढे एका स्मशानभूमीच्या सभोवार दहा फूट उंचीचे तारेचे कुंपण घातलेले होते, तिथपर्यंत ती वाट जात होती.

एक पोलीस ऑफीसर उद्गारला, "खरंच, थडग्याचा दगड ही लक्षांत राहाण्याजोगी खूण आहे!"

"खरंच की! एका तरुण मुलीला हे उंच तारेचे कुंपण चढणें शक्यच नाही!" दुसरा म्हणाला।

या रहस्यकथेतले धागे उलगडत चालले होते. त्या अधिकाऱ्यांनी ती दफनभूमी पिंजून काढली. ते कांहीतरी खूण सांपडेल म्हणून ते शोधत होते आणि ती त्यांना दिसली. एका सैनिकाच्या थडग्याच्या मागें मातीचा ढीग, पालापाचोळा निकाटक्या होत्या. त्याचा मृत्यू १८९८ मधें झालेला होता!

त्यांनी त्या जागी खणले आणि त्या जागी नीट व्यवस्थित खोलवर पुरलेले ते पैसे सांपडले. चांदीच्या नाण्यांच्या सहा थैल्या आणि नोटांनी गच्च भरलेले एक खोकें सुरक्षित होते.

तुरुंगातल्या त्या दोघांना ही माहिती कळवली. प्रथम त्यांचा विश्वास बसेना, पण नंतर त्यांनी मानले, व आपला गुन्हा कबूल केला.

वाचकांसाठी कथास्पर्धा
सर्वोत्कृष्ट कथेला रु. २५०/-चे पारितोषिक

पुढील कथा वाचा -

रामतीर्थ हा रायदुर्गचा एक सधन व्यापारी होता. त्याच्याकडे अनेक नोकर होते. नारायणवर सर्व खोल्या स्वच्छ ठेवण्याची कामगिरी सोंपवली होती. प्रत्येक वस्तू पुसून तो नीटसपणें ठेवत असे.

एके दिवशी जमिनीवर एक नाणें पडलेले त्याला दिसले. ते उचलून त्याने ते आपल्या मालकांना दिले. "तुझा प्रामाणिकपणा पाहून मला आनंद झालाय. हे नाणें तुलाच बक्षीस म्हणून ठेव." रामतीर्थाने म्हटले.

कांही दिवसांनंतर घरांतून एक हिऱ्याचा हार गायब झाला. रामतीर्थाने प्रत्येक नोकराला त्या हाराबद्दल विचारले, पण कुणीच तो पाहिला नव्हता किंवा घेतला नव्हता.

सर्वांच्या शेवटी नारायणला विचारले :

- नारायणने हार बघितला होता किंवा नव्हता?
- जर त्याने बघितला असेल, तर त्याने त्याचे काय केले?
- नारायणचा खुलासा ऐकून रामतीर्थाची काय प्रतिक्रिया झाली?
- नोकराला बक्षिसी देण्यांत रामतीर्थाचे बरोबर होते कां?

तुमची प्रतिक्रिया १००-१५० शब्दांत लिहा आणि एका पाकिटांत घालून आमच्याकडे पाठवा. पाकिटावर कथास्पर्धा असा स्पष्ट उल्लेख असावा.

खालील कुपन भरुन त्यासोबत जोडा.

शेवटची तारीख २९ फेब्रुवारी २००४

नांव .... वय ....
जन्मतारीख .... शाळेचे नांव ....
घरचा पत्ता ....
....
.... पिनकोड ....

पालकांची सही   स्पर्धकाची सही

CHANDAMAMA INDIA LIMITED
82 Defence Officers Colony, Ekkatuthangal, Chennai - 600 097.

सफल यात्रा

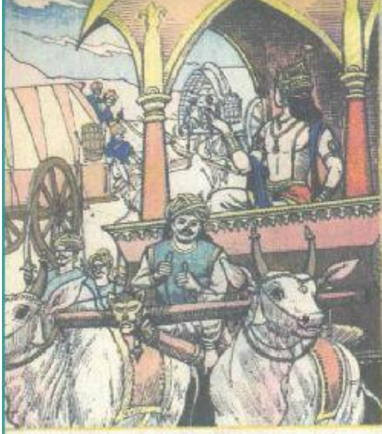
जेव्हां काशीराज्याचा कारभार ब्रम्हदत्त सांभाळत होता, तेव्हां बोधिसत्त्वाचा जन्म एका व्यापारी कुटुंबात झाला. बाळपणापासूनच तो वडीलधाऱ्यांकडून व्यापाराचे बारकावे शिकत आला होता. प्रत्येक बाबतींत तो सर्व बाजूंनी विचार करी व नंतर निर्णय घेत असे. अशा प्रकारे त्याने आपले ज्ञान, संयमी विचारशक्ती, वाढवली होती. वयाने मोठा झाल्यानंतर पांचशे बैलगाड्यांवर माल लादून पूर्वेपासून पश्चिमेला, आणि पश्चिमेहून परत पूर्वेकडे, असा तो वरचेवर फेऱ्या करीत असे. त्याने व्यापारांत भरपूर फायदा कमावला होता.

काशीनगरींत मंदमती नांवाचा आणखी एक व्यापारी राहात होता. तो नांवाप्रमाणेच होता. भोळा, खुळा आणि बावळा! एकदा बोधिसत्व नेहमीसारखा गाड्यांवर माल लादून व्यापारी दौऱ्यावर जायची तयारी करीत होता. तेव्हां मंदमतीने त्याच्याबरोबर जायची इच्छा प्रकट केली.

बोधिसत्वाने मंदमतीला म्हटले, "आपल्या दोघांच्या बैलगाड्या जर एकाच वेळी निघाल्या तर मार्ग अरुंद वाटेल आणि प्रवास जास्त लांबेल. एकाच वेळीं माल विकायचा असला तर दाम कमी करावा लागेल. म्हणून आपण जर एका पाठोपाठ एक असे गेलो तर ते सोईस्कर व सुखावह होईल. आता अगोदर तू पुढे जायचंस कीं माझ्यामागून यायचंस ते तूच ठरव. तुझ्या मनाला योग्य वाटेल तो निर्णय घे."

मंदमतिने आपल्या मनाशी विचार केला, "मी अगोदर पुढे गेलो तर त्याचा किती प्रकारांनी लाभ होईल! वाट निर्वेध, मोकळी असेल, जमीन ओली, दमट नसेल, मग प्रवासांत कांही अडथळे येणार नाहीत. बैलांना भरपूर वैरण मिळत राहील, सगळ्या माणसांना ताजी फळें, भोजन मिळेल. जिथें जाईन, तिथें मी सांगीन त्या किंमतीला माल विकून टाकता येईल."

याविषयी बोधिसत्वदेखील विचार करत होता, "अगोदर पुढें जायच्याऐवजी मी मागाहून गेलो तर नंतर ते जास्त चांगले ठरेल. वाट कठीण

असली तरी ती नरम होईल, साफ होईल. पुढें जाणाऱ्या लोकांना पाणी कुठे आहे त्याचा शोध घ्यावा लागेल. आणि पाणी मिळाले नाही तर त्यांना वाटेंत विहीरी खोदाव्या लागतील. पण नंतर त्या विहीरीचा त्या वाटेवरुन जाणाऱ्या वाटसरुंना चांगला उपयोग होईल. नव्या प्रदेशांत जायचं तर आपण किंमती वाढवून सांगता येणार नाहीत. आपल्या अगोदर जे जातात, त्यांनी मालाच्या किंमती ठरवलेल्या असतात. त्या किंमती लक्षांत ठेवून विक्री केली तर कांही अडचण येत नाही. बैलांना हिरवा चारा, पाणी यांचीही चांगली सोय होते.''

जेव्हां मंदमतीने म्हटलं कीं प्रथम त्याचा तांडा जाईल, तेव्हां बोधिसत्त्वाने त्याचे म्हणणे मान्य केले. मंदमतीलाही खूप आनंद झाला कारण आता त्याला सर्व सुखसोयी पहिल्याप्रथम मिळणार होत्या. आपली कल्पना बोधिसत्वाने स्वीकारली म्हणून मंदमती स्वतःवर फारच खूष झाला.

मंदमतीला ज्या पहिल्या मुक्कामाला जायचं होतं, ते गांव त्याच्या गांवापासून साठ कोस अंतरावर होतं. दोन गांवामधे ओसाड वाळवंट होतं, ते पार करुनच पहिला मुक्काम गांठता आला असता. म्हणून मंदमतीने प्रवासाची तयारी केली. तेव्हां भरपूर खाद्यपदार्थ आणि पाणी घेण्याची काळजी घेतली. बोधिसत्वावर आपण कशी मात केली आहे या आनंदात मंदमती आपल्या साथीदारांना घेऊन प्रवासाला निघाला.

मंदमतीचा तांडा कांही दिवसांचा प्रवास करीत त्या वाळवंटाजवळ पोंचला. थोडे अंतर पार केल्यानंतर त्यांना एक अद्‌भुत बैलगाडी दिसली. त्या गाडीला उत्तम जातीचे पांढरेशुभ्र बैल जोडलेले होते. त्या गाडीसमोर धनुष्यबाण, तलवारी, घेऊन सैनिक उभे होते. गाडीमधे एक राजस पुरुष मोठ्या रुबाबांत बसलेला होता. गाडीच्या चाकांना चिखल लागलेला होता. सर्वांच्या हातांत कमळें होती.

त्या राजस पुरुषाने मंदमतीला म्हटले, ''तुम्हाला माहीत आहे कां, इकडे किती जोरांत पाऊस पडला होता ते! जिकडे तिकडे पाणीच पाणी झालं होतं. अरण्याचा त्या बाजूचा भाग तर पाणीमय झालाय. साऱ्या गांवांतून पाणी शिरलंय. तुम्ही सर्वजण त्या दिशेलाच जाता आहात ना? मग ही पाण्याची पिंपे कशाला बरोबर? उगीचच इतके ओझे वाहून नेता आहात तुम्ही. छे, छे, ते सगळं पाणी ओतून टाका आणि आरामांत प्रवास करा.''

त्या गाडींत बसलेला तो पुरुष व त्याच्या-

बरोबर असलेले इतर सर्व लोक हे नरभक्षक यक्ष होते. त्या वाळवंटातून जाणाऱ्या प्रवाशांना ते अशा प्रकारे सल्ला देत असत; आपल्या गोड, मधुर भाषणाने त्यांना भारुन टाकीत असत. आणि जेव्हां ते प्रवासी तहानेने व्याकुळ होऊन तडफडत असत, तेव्हां हे नरभक्षक त्यांना मारुन खात असत.

बिचाऱ्या मंदमतिला या दुष्ट कारस्थानांतली गोम समजली नाही. त्याने त्यांचे बोलणे खरे मानले आणि पाण्याची भरलेली पिंपे ओतून दिली व तो पुढे जाऊं लागला. त्या राजस पुरुषाने दाखवलेले अरण्य दूरवर दिसत होते, पण मंदमतिचा तांडा बरेच अंतर काटून पुढे गेला, तरी अरण्यापर्यंत कांही त्यांना पोंचता आले नाही. पाऊस पडल्याचीही कांही खूण दिसत नव्हती.

तहानेने सारेजण फारच व्याकुळले. थेंबभर पाणीही त्यांनी ठेवले नव्हते. त्यांना शोष पडला आणि एकामागोमाग एक, असे ते पाण्याअभावीं तडफडत मरण पावले. बैलही थकून गेले होते. जी माणसें व जनावरें मेली, त्यांना यक्षांनी खाऊन टाकले व त्यांची हाडें मात्र त्या वाळवंटात फेंकून दिली. चाळीस दिवसांनंतर बोधिसत्वाने आपला ताफा त्याच मार्गाने नेला. त्यानेही या प्रदीर्घ प्रवासाला पुरेल इतके पाणी व खाद्यपदार्थ बरोबर घेतलेले होते.

ते वाळवंटात शिरले त्यावेळीच बोधिसत्वाने आपल्या माणसांना सांगितले, ''माझ्या अनुमती शिवाय थेंबभर पाणीदेखील वांया घालवायचं नाही कुणी! असल्या ओसाड प्रदेशांत विषारी झाडें असतात. मी सांगितल्याखेरीज कोणत्याही अनोळखी झाडाचे फळ वा पान तोडून खायचे नाही, हे अगदी नीट लक्षांत ठेवा.''

वाळवंटात जरा पुढे गेल्यानंतर तो राजस पुरुष पुन्हां प्रकट झाला आणि जे त्याने मंदमतीला सांगितलं तेच त्याने बोधिसत्वाला सांगितलं.

त्यावर बोधिसत्वाने उत्तर दिलं, ''आपण हे आम्हाला सांगायची कांही आवश्यकता नाही. आम्ही व्यापारी आहोत. जोपर्यंत आम्हाला पाणी दिसत नाही, तोपर्यंत आम्ही कांही आमची पिंपे रिकामी करणार नाही. पाणी डोळ्यांना दिसलं कीं नंतर आमचा भार कमी करण्याबद्दल विचार करुं.''

त्यावर कांहीही न बोलता तो पुरुषाच्या रुपांतला यक्ष आपल्या लवाजम्यासकट निघून गेला.

पण कांही लोकांना त्याचे बोलणें खरे वाटले, व पाणी ओतून द्यावे असे त्यांचे मत होते. त्यावर त्यांना बोधिसत्वाने समजावले, ''या भागांत एखादे सरोवर किंवा नदी असल्याचे तुम्ही कधी ऐकले होतेत कां? हा माणूस म्हणत होता कीं इथें मुसळधार पाऊस पडला. पण अजून आपल्याला हवेंतला गारवा कां जाणवला नाही? आभाळांत पावसाचे ढग तरी दिसले कां? वीज कडाडलेली ऐकूं आली कां? आपल्याला जे लोक दिसले, ते यक्ष होते. आपण तहानेने मरावे म्हणजे त्यांना आपल्याला खाता आले असते असा त्यांचा डाव होता. जे व्यापारी त्यांच्या बोलण्याला भाळले, त्यांना या यक्षांनी संपवलं असेल. आपल्याला त्यांचे अवशेष रस्त्यांत दिसूं शकतील.''

बोधिसत्वाने म्हटल्याप्रमाणेंच थोड्या अंतरावर गेल्यावर त्यांना बैलगाड्या व त्यांतला माल दिसला. चारी बाजूला जनावरांचे व माणसांचे सांगाडे विखुरलेले होते. ते दृश्य भयानक होते.

''बघा, मंदमती किती मूर्ख निघाला ते! परक्या माणसावर विश्वास ठेवून त्याने पाणी फेकून दिलं असेल, त्याचा हा परिणाम!'' बोधिसत्व आणि त्याची माणसें त्या रात्रीं तिथेंच थांबली. सकाळीं उठल्यावर त्यांनी चांगल्या स्थितींत असलेला सगळा माल गोळा केला. नंतर ते त्यांच्या ठरलेल्या गांवात गेले आणि भरपूर नफा मिळवून दुसरा माल घेऊन आपल्या घरी सुखरूप परत आले.

विष्णु पुराण

सत्यव्रत म्हणाला, ते ऐकून मासा समुद्राच्या मधोमध गेला आणि एका मोठ्या डोंगरासारखा वाढत वाढत त्याने सर्व महासागर व्याप्त केला व म्हणाला - ''सत्यव्रता! पाहिलेस? तू म्हणालास ते अमोघ ठरले, पाहातो आहेस ना! आणखी काम चालूच आहे. असा आणखी वाढत वाढत काय होतो, नकळे!''

तेव्हां सत्यव्रत हात जोडून नमस्कार करीत म्हणाला - ''मत्स्यरूपांत असलेल्या हे नारायणा! मी रक्षण कर म्हणताच आलास आणि माझ्या रक्षणार्थ मत्स्यावतार धारण केलास. तुझी अगाध लीला कळण्याइतका मी मोठा आहे कां रे?'' अशाच तऱ्हेने अनेक प्रकारे नारायणाचा स्तुतिपाठ केला.

तेव्हां मत्स्यावतार धारण केलेला विष्णु म्हणाला - ''अरे राजा! सात दिवसांत कल्पांत होणार आहे. व सर्व जग जलमय होईल. ज्ञान, औषधी वनस्पती व बीजें नष्ट होता कामा नयेत. पुढे येणाऱ्या कल्पांतात या सर्वांचे रक्षण झाले पाहिजे. तुझ्यासाठी एक मोठी नौका, अंधकारात जसा दिवा असावा, तशी येत आहे. तीत सप्तर्षी असतील ती ज्योती त्यांचीच समज!''

''औषधी वनस्पती, बियाणाच्या राशी, वगैरे तू आपल्याबरोबर नौकेत भर! माझ्या नाकावरच्या शिंगाने मी तुम्ही ज्या नावेत असाल ती नाव बुडू नये व तिचे रक्षण व्हावे, यासाठी सर्व प्रयत्न करीन. म्हणून मी असा अवतार धारण केला आहे. ब्रह्मदेव जागा होईपर्यंत नाव ध्रुव ताऱ्याच्या दिशेने तरंगत जात राहील. येणाऱ्या कल्पांत तू वैवस्वत या नांवे मनू होशील!'' असा नारायणाने आदेश दिला.

सत्यव्रताने विष्णूला गुडघे टेकून नम्रपणे नमस्कार केला.

मत्स्यावतार आपल्या चारही कल्ल्यांनी प्रोहत आणि शेपटी पाण्यावर आपटीत वेगाने लाटांना कापीत खोल निघून गेला.

ब्रह्मदेव गाढ झोपेत होता. सर्वत्र अंधकार पसरला व जग काळोखांत बुडाले.

हयग्रीव नांवाचा सोमकासुर तलातल पाताळ लोकांतून, समुद्राच्या पातळीवर येऊन, वट-वाघळासारखा, ब्रह्मदेवाचे निवासस्थान जो सत्यलोक तेथे उडत गेला.

ब्रह्मदेव झोपेतच जांभया देत असतां चारही मुखांतून अनुक्रमे पांढरा शुभ्र, लाल, पिवळा व निळा, या रंगाच्या प्रकाश रूपानी चारही वेद बाहेर येऊन बाजूला पडले. हयग्रीवाने ते वेद चोरले आणि समुद्राच्या तळाला खडकांत नेऊन लपवून ठेवले.

हयग्रीवासुर देवांचा व विष्णूचा घोर शत्रू होता. वेद नसतील तर ब्रह्मदेवाला सृष्टी करतां येणार नाही. कल्पकल्पांत, कांही चांगले, कांही उन्नत, असे करावे, हे विष्णूचे कार्य; परंतु ते नष्ट करणे हाच हयग्रीवासुराचा मुख्य धंदा होता.

प्रलयकालात समुद्रांत पृथ्वी बुडली. समोर दृष्टी ठेवून जात असलेल्या सत्यव्रताला अंधःकारात दूर लहानशा नक्षत्रासारखी दिसून मोठी होत गेलेली व जवळ येत असलेली एक ज्योती दिसली. तीच सप्तर्षींच्या कांतीने लकाकत दिसणारी नाव होती. अनेक औषधी वनस्पती, नाना प्रकारची बियाणी त्या नावेत घालून सत्यव्रत नारायणाचे स्तोत्रगान करीत त्या नावेत बसला व पुढे जाऊ लागला. मत्स्यावताराच्या नाकावर एक उभे शिंग होते. नक्षत्रासारखे ते शिंग चमकत होते. त्या शिंगाच्या टोकाला गुंडाळी करून धरून एक मोठा नाग एकाद्या दोरखंडासारखा बांधलेला होता व नावेला धरून आपली फडा पसरुन, प्रलय काळातील तुफानाला फाडून टाकीत, जणूं कांही दिशेला गिळीत होता. मत्स्यावतार आपल्या कल्ल्यांनी समुद्राला कापीत ती नाव सुरक्षितपणे घेऊन चालला होता. ध्रुवनक्षत्राला गंतव्यस्थान मानून नाव एखाद्या फुलासारखी तरंगत पुढे जात होती.

समुद्राच्या तळाला लपवून ठेवलेल्या वेदांवर पाहारा ठेवीत सोमकासुर समुद्रातच घिरट्या घालीत होता. चारही वेद लहान बालकरूप धारण करून लहान अर्भकासारखे मोठ्याने रडत होते. मत्स्यावतार धारण केलेला विष्णु वेदांचा शोध काढीत हिंडत होता.

एका विशाल माशाला पाहून सोमकासुर घाबरला होता. तरी बळेच धैर्य दाखवून आपली काटेरी दगडी गदा घेऊन त्या माशाला तोंड द्यायला आला.

तेव्हां विष्णू कंबरेपर्यंत माशाच्या रूपांतच राहून वरील भाग चतुर्भुज रूपे प्रगट झाला. त्या मत्स्य मूर्तीचे व सोमकासुराचे घनघोर युद्ध झाले.

सोमकासुराने समुद्राच्या तळाला पळ काढण्याच्या विचार केला. विष्णुने आपले सुदर्शन चक्र टाकून सोमकासुराचा वध केला. त्याचे सर्वांग तुकडे तुकडे होऊन पडले. विष्णूने लहान शिशुरूपात असलेले वेद उचलून घेतले व दोघांदोघांना दोन्ही खांद्यावर उचलून घेतले व तो पाण्याबाहेर आला. ती मुलें विष्णूच्या छातीवरचे श्रीवत्स चिह्न, व गळ्यांतील हारातला कौस्तुभमणी, आपल्या चिमुकल्या हातांनी धरून खेळूं लागली व मोठमोठ्याने ओरडून बालक्रीडा करूं लागली. ती चारही मुले अनुक्रमें पांढरी शुभ्र, लाल, पीत व नील कांतीची होती. विष्णूच्या उरलेल्या दोन्ही हातांत शंख, चक्र, शोभायमान होती. विष्णूला मत्स्यावतार रूपांत पाहून ऋषी व सत्यव्रत आनंदातिरेकाने देहभान विसरून दोन्ही हात जोडून स्तोत्रपाठ करू लागले. प्रलय काळातला समुद्र शांत झाला. नौका आपल्या गम्यस्थानी येऊन पोंचली.

ब्रह्मदेवाची रात्र संपत आली व दिवस उजाडूं लागला. त्याची झोपेची वेळ संपत आली. प्रकाश झोत विस्तीर्ण आकाशांत पसरूं लागले. नवीन कल्पारंभाची चिन्हें दिसू लागली. सरस्वती प्रथम जागी झाली. तिने वीणेच्या तारा जुळविल्या व भूपाली रागिणीचे स्वर ती छेडूं लागली. ब्रह्मदेव जागा झाला व त्याला चारही डोक्यांत कांही तरी

गडबड, कसली तरी उणीव असल्याचा भास झाला. त्याने जास्त खोल विचार करून पाहिला तर त्याला त्यांत वेद नसल्याचे आढळले. वेद नाहीसे झालेले कळल्याबरोबर ब्रह्मदेव सर्वस्व घालवून बसल्यासारखा चिंतामग्न झाला. तेव्हां विष्णूने मत्स्यावतारात प्रगट होऊन त्याला चारही वेद आणून दिले.

विष्णूला मत्स्यरूपांत पाहून ब्रम्हदेव डोळ्यांचे पारणे फिटल्यासारखा आनंदित झाला व हात जोडून विष्णूची स्तुती करू लागला. तो म्हणाला, - "हे नारायणा! तुझ्या या मत्स्यावताराचे कोणी ध्यान केल्यास त्याला कल्पांतातून सुटका मिळाल्यासारखा ब्रह्मानंद होईल व त्यांचा अज्ञानांधकार दूर होईल."

ज्यासाठी विष्णूने मत्स्यावतार धारण केला होता ते कार्य पूर्ण झाले. विष्णू अंतर्धान पावला आणि वैकुंठलोकास निघाला.

ब्रह्मदेवाने वेद ग्रहण केले आणि सृष्टी सुरुं केली. नवीन कल्पांत वैवस्वत नामें जन्मलेला सूर्यपुत्र सत्यव्रत, याने नवीन मनू प्रारंभ केला व तो वैवस्वत मनू या नांवाने तो प्रसिद्ध झाला.

सप्तर्षी आकाशांत स्वस्थानी पोचले आणि उत्तर ध्रुवाला सृष्टीक्रमाप्रमाणे प्रदक्षिणा घालू लागले.

असे सूत महर्षींनी सांगितले तेव्हां मुनी म्हणाले - "सूत मुनिवर्मा! आम्हांला ध्रुव चरित्र ऐकण्याची इच्छा आहे!"

सूत महर्षी ध्रुवाची कथा सांगू लागले: "या विश्वांत सर्वोच्च स्थान कोणते असेल तर ते ध्रुवमंडल होय. तेच स्थान विश्वस्वरूप जो विष्णू त्याचे शीर्ष स्थान.

ते अति उन्नत असे पद ध्रुवाने प्राप्त केले होते. ध्रुव हा उत्तानपाद राजाचा मुलगा होता. ध्रुवाच्या आईचे नाव सुनीती होते. ती उत्तानपाद राजाची थोरली राणी. राजाच्या दुसऱ्या राणीचे नाव सुरुची होते. सुरुची ही राजाची लाडकी राणी होती.

एकदां उत्तानपाद राजा सुरुचीसह बोलत बसला असतां सुरुचीचा मुलगा उत्तम राजाच्या मांडीवर बसला होता. राजा त्याच्याशी लाडिकपणें बोलत होता. त्याच वेळी ध्रुव तेथे आला व तोही राजाच्या मांडीवर बसण्याच्या हेतूने जवळ येऊन राजाकडे पाहू लागला. सुरुची तेथेच होती. राजा तिच्याकडे पाहून थोडासा भ्याला व ध्रुवाला न पाहिल्याचे सोंग करून गप्प राहिला.

धाकट्या भावाला बापाने मांडीवर घेतले, तसे तो आपल्यालाही घेईल अशी आशा धरून बसलेल्या ध्रुवाच्या डोळ्यांत निराश झाल्यामुळे पाणी आले. त्याच्या गालावर अश्रुबिंदू मोत्यांसारखे झळकूं लागले. ते पाहून सुरुची खदखदां हसली व म्हणाली - "त्या अभागिनीच्या पोटी जन्मलास ना रे! तू किती तपश्चर्या केलीस तरी तुला माझ्या मुलाच्या बरोबरीने बापाच्या मांडीवर बसायला मिळायचे नाही! माझ्या पोटी जन्माला यायला हवे, समजले? तू नारायणाचा स्तोत्रपाठ करतोस ना! तू तपश्चर्या करून नारायण तुला ते भाग्य देतो कां, ते विचारून पहा!" या शब्दांत तिने ध्रुवाची हेटाळणी केली.

त्याला फार दुःख झाले व भयंकर रागही आला. कोरड्याने सावत्र आईला बडवून काढावे असे त्याला वाटले. तलवार घेऊन उभी चिरून काढायचा विचार त्याच्या मनांत आला. तेवढ्यांत सुरुची म्हणाली - "बाळा, तू नारायणावर विश्वास ठेव आणि तपश्चर्या कर, जा!" तो सुरुचीचा उपदेश आहे असे ध्रुवाला वाटले. इतका थोर उपदेश ऐकून देखील न समजणारा उत्तम, दुर्दैवी, भोळाच असला पाहिजे, असेही ध्रुवाला वाटले. उत्तानपाद राजा किंकर्तव्यमूढ होऊन आकाशाकडे पाहू लागला.

सुरुचीच्या तोंडी तो गुरुपदेश मिळाला असे समजून ध्रुवाने सुरुचीला गुरूभक्तीने नमस्कार केला व तो तेथून निघून गेला. ध्रुवाने काय केले त्याचा सुरुचीला कांहीच बोध झाला नाही. ती थक्क होऊन म्हणाली - "मुलगा शहाणा दिसतो, चार शिव्या दिल्या तरी नमस्कार करून गेला. नमस्कार करणार नाही तर काय करणार? माझ्या समोर उलट बोलण्याची त्याची किंवा त्याच्या आईची तरी छाती होईल का?" असा विचार करून मनांतल्या मनांत ती खूष झाली. मुलाच्या डोळ्यांना पाणी आलेले पाहून, व दासीच्या तोंडी घडलेले वृत्त ऐकून, सुनीतीला अपार दुःख झाले. तरी स्वतःला सावरुन ती म्हणाली - "होयरे, बाळा! दासीहून क्षुद्र असलेल्या माझ्या पोटी तू कशाला रे जन्मलास? तुझ्या सावत्र आईने सांगितले ते खरे आहे; तुला त्या नारायणाशिवाय दुसरा आधार नाही."

ते ऐकून ध्रुव धैर्याने उठला व म्हणाला - "आई, मी तपश्चर्या करायला जातो."

"काय, तू तपश्चर्या करणार? सुरुचीच्या पोटी जन्म मिळावा म्हणून तपश्चर्या कर!" म्हणाली.

"आई, थांब, पुन्हां ते शब्द उच्चारूं नकोस! मी तुझा मुलगा आहे. आणखी कोणाच्या पोटी जन्माला येण्याची मला गरजच नाही. तसा विचार

करणे म्हणजे आत्महत्येसारखे पापकर्म होय. जगाच्या तोंडून ध्रुवाची आई किती भाग्यशालिनी होती असे युगानुयुगें म्हणविण्यालायक मी नारायणाचे स्मरण करून तपश्चर्या करतो!" असे सांगून ध्रुव आईचा निरोप घेऊन तेथून निघाला. त्याला वाटेत नारद महर्षी भेटले. म्हणाले - "अरे ध्रुवकुमार कां? खेळायला निघालास वाटतं?"

"मुनीवर्य, मी तपश्चर्या करायला जातो आहे." ध्रुव उत्तरला.

"तपश्चर्या म्हणजे एक खेळच आहे, म्हणावयाचे! घरी जाऊन चांगला खेळ!" नारदमुनी म्हणाले.

"खेळ नव्हे, खरोखरच तपश्चर्या करायला निघालो आहे, मुनिवर्य!" ध्रुव म्हणाला.

"अस्सं! तर मग कळलं! परंतु तपश्चर्या कशासाठी रे ध्रुवा? माझ्या बरोबर चल. तुझा बाप तुला मांडीवर कां घेत नाही, मी पाहातो!" नारद म्हणाला.

"मला कोणाच्या कृपेची गरज नाही, स्वामी! सर्वात्त थोर असतो नारायण, त्याचा अनुग्रह मला हवा आहे! म्हणून तपश्चर्या करण्यासाठी जंगलात जात आहे!" ध्रुव म्हणाला.

"तपश्चर्या म्हणजे गप्पा नव्हेत बाळा! जंगलांत वाघसिंह वगैरे क्रूर हिंस्त्र पशू असतात. ऊन, पाऊस व वारा, सर्व सहन करावे लागतात. तू माझे ऐक व घरीं परत चल!" नारदाने अनेक प्रकारे ध्रुवाला समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला. नारद म्हणाला ते ऐकून ध्रुव म्हणाला - "मी क्षत्रिय आहे! पराभव मला कधी सहन होणार नाही. त्यापेक्षां मरण पत्करले. मला भित्रीभागूबाई करण्यासाठी आलात का मुनींद्रा?"

"बाबा ध्रुवा! तुझ्या मनाची किती तयारी आहे, हे पाहण्यासाठी सर्व म्हटले. माझीसुद्धां एकेकाळी एखाद्या अनाथ असहाय्य मुलासारखी स्थिती झाली होती. मला अनेक प्रकारे अपमान सहन करावा लागला होता. मला कित्येक संकटांना तोंड द्यावे लागले होते. तरी जंगलात जाऊन मी तपश्चर्या केली होती! तू मधुवनात जा व तेथे "ओम् नमो नारायण" असा जप करीत, तपश्चर्या कर. मी तुला आशीर्वाद देतो. तुझा निश्चय कृतार्थ होवो!" असे नारद म्हणाला." अशा तऱ्हेने सूत महर्षींनी कथा सांगितल्यावर सर्व मुनी म्हणाले - "मुनिवर्या! नारदाला संकटांना कां तोंड द्यावे लागले? नारदाचा वृत्तांत ऐकण्याची फार इच्छा आहे!"

विविध संस्कृतींमधल्या गोष्टी

हिंवाळ्यांतल्या एका रात्रीचा हल्ला

चिनी लोकांनी नवे वर्ष साजरे करायला कशी सुरवात केली ते तुम्हाला माहीत आहे कां? पुढील गोष्ट वाचा म्हणजे तुम्हाला त्याची माहिती कळेल.

हजारों वर्षांपूर्वी चीनमधें एक सुंदर आणि शांत नगर होते. तिथले नागरिक कष्टाळू होते. रोजचे काम संपले कीं ते संध्याकाळीं एकत्र जमत आणि गप्पागोष्टी करीत असत.

उन्हाळ्याच्या दिवसांत लहान, मोठे, तरुण, म्हातारे, सारेजण सूर्यास्त होईपर्यंत घराबाहेरच राहात होते. खेळण्या-बागडण्याची व सुखसंवादाची ही रोजचीच वेळ होती. लहान मुलें शेतांत, मैदानावर धावत, पळत, उड्या मारीत, गंमत करीत. अगदी लहान मुलें आजोबांच्या मांडीवर बसून बालगीते म्हणत असत.

हिंवाळ्यांत मात्र कडाक्याची थंडी पडत असे. बहुतेक सर्वजण घरांत शेगडीजवळ बसून राहात. थंडी सहन करता यावी म्हणून लोक कडकडीत चहा किंवा कडक मद्य घेत असत.

एके दिवशी फारच तीव्र थंडी पडली होती आणि एक भयानक घटना घडली. त्या नगरांतल्या एकमेव धर्मशाळेंत दिवसभर गर्दी होती, तिथें हा प्रसंग घडला.

"वा, वा! असा गरमागरम चहा पीत बसलं कीं या कडाक्याच्या थंडीतदेखील किती छान वाटतं, नाही? नाहीतर मला पुढें प्रवास करणंदेखील सोसलं नसतं." एक व्यापारी म्हणाला.

"हो तर, खरंच आहे. बाहेर बर्फ पडत होता. मी मोठ्या मुश्किलीने या धर्मशाळेपर्यंत कसाबसा पोंचलो." दुसऱ्याने आपला अनुभव सांगितला.

एका शिक्षकाने मधेंच तोंड उघडले, "शाळेंतून मी परत येत होतो, तेव्हां माझा पाय बर्फांत अडकला. बाहेर काढायचा प्रयत्न केला तर मी आणखीनच आंत घसरायला लागलो. जवळच एक ओंडका पडलेला दिसला. त्याच्या आधाराने मी वांचलो नि बाहेर येऊं शकलो."

अशा प्रकारे तिथल्या उबदार वातावरणांत प्रत्येकजण आपापले अनुभव इतरांना सांगत होता. अचानक एक मोठा आवाज आला. कसला आवाज आहे हे कळण्यापूर्वींच एक विशाल राक्षसी जनावर आंत घुसले आणि लोकांनी त्याला नीट बघण्यापूर्वींच त्याने सर्वांचा

चेंदामेंदा केला व त्यांना मारुन टाकले.

तिथें फक्त एक लहान मुलगा त्या राक्षसाला बघून बेशुद्ध झाला, आणि खुर्चीवरुन खाली पडला, व मेजाखाली अडकला. तिथें त्या राक्षसाची नजर गेली नाही म्हणून तो वांचला.

या घटनेमुळे साऱ्या नगरांत एकच खळबळ माजली. आपापल्या कुटुंबियांचे प्राण त्या राक्षसाने घेतले म्हणून लोक संतापून गेले. या राक्षसी जनावराचे नांव त्यांनी 'नियन' असे ठेवले. त्याला पकडण्यासाठीं त्यांनी एक शोधपथक बनवले. त्यांनी त्या राक्षसाचा सगळीकडे शोध घेतला, पण तो कुठेच दिसला नाही. संबंध हिंवाळ्यांत लोक घरांतच लपून बसले होते. संध्याकाळीं रस्ते निर्मनुष्य होत असत. प्रत्येक घराची दारे खिडक्या अगदी भक्कमपणें बंद केली जात होती. वसंत ऋतू आला नि त्या नगरांत जरा चैतन्य आले.

शेतांत हिरवाई दिसायला लागली. वसंताच्या शीतल वाऱ्याबरोबर झाडांच्यावर लहान रंगीत पुष्पकळ्या डोलायला लागल्या. पशुपक्षी, फुलपांखरे, हळूंहळूं सगळीकडे दिसायला लागली.

लोक आता घराबाहेर पडायला लागले. शेतांत आता बियाणें पेरण्याचा काळ होता. त्या कामाच्या नादांत लोक राक्षसाची गोष्ट विसरले, आणि रोजच्या दिनचर्येत गुंतले.

जेव्हां पुढला हिंवाळा आला आणि हिमपात आणि झोंबणारे बर्फगार वारे सुरुं झाले, तेव्हां लोक पुन्हां त्या धर्मशाळेंत गप्पागोष्टींसाठी एकत्र जमले. परंतु काय दुर्दैव! ते संकट पुन्हां त्या नगरावर आलं. राक्षसाने गेल्या वर्षाप्रमाणे यावर्षीही त्या धर्मशाळेंतल्या सगळ्या लोकांना मारुन टाकले. यंदाही एक माणूस त्यांतून वांचला. त्यानेही त्या मुलासारखेच राक्षसाबद्दल सांगितले.

आता मात्र सारे नगर संतापाने पेटून उठले. ''आपण कांहीतरी केले पाहिजे. आपण दरवर्षी राक्षसाला आपली माणसें मारुं देणार आहोत कां?'' नगराच्या प्रधानाने म्हटलं. त्याविषयी सल्ला मागावा म्हणून ते जादुगाराकडे गेले. जादुगाराने म्हटलं, ''दोन्ही वर्षे हिंवाळा संपत आला तेव्हांच त्या 'नियन' ने हल्ला केला. पुढल्या वर्षीं त्याच्याशी सामना देण्यास तयार राहा.''

''त्याच्याशी सामना कसा द्यायचा?'' एका तरुणाने विचारलं. ''लाल रंगापासून दुष्ट शक्ती दूर पळतात. लाल झेंडा पाहिला कीं सगळे प्राणीही चेकाळतात. खूप मोठा आवाज झाला कीं आपला विश्वास उडतो. फटाक्यांना तर सगळेजण घाबरतात. तेव्हां काय काय तयारी करायला हवी ते तुम्हाला आता समजलं आहेच.'' त्या वृद्ध जादुगाराने म्हटलं.

जेव्हां पुढल्या वर्षीं थंडी सुरुं झाली, तेव्हां नगरवासी 'नियन'शी सामना करायला सज्ज झाले होते.

लौकरच तो दिवस उजाडला. गेली दोन वर्षे त्याच दिवशी राक्षस त्यानगरींत आला होता. स्त्रिया व मुलेंबाळें घरांत होती. पुरुषमंडळी घराबाहेर होती. कांहीजणांच्या हातांत तलवारी, फटाके व मशाली देखील होत्या. कांही लोकांच्या हातांत मोठे मोठे ढोल व काठ्या होत्या कांही-जणांनी लाल झेंडे आणि घंटा घेतल्या होत्या.

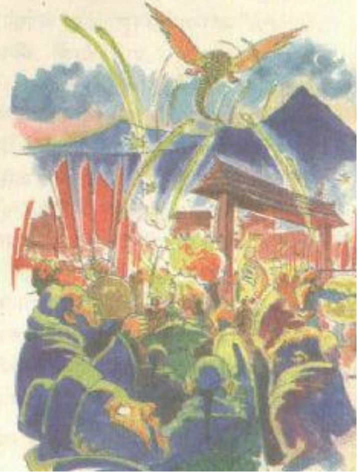
अचानक डोळे दिपवणारा उजेड दिसला. त्याच्यापाठोपाठ अंगावर कांटा आणणारी भयानक गर्जना ऐकूं आली. नियन येऊन पोंचला होता. डोळ्यांतून आगीचे लोळ बाहेर पडत आहेत, जबड्यांतून रक्त ओघळते आहे अशा भयानक स्वरुपाचा राक्षस जणूं आकाशांतून खाली टपकला! त्याची हाताचे पंजे मोठे होते आणि वेडीवांकडी नखें होती. त्याच्या पाठीवर दोन भलेमोठे पंख होते. तलवारी घेतलेल्या कांही लोकांच्या दिशेने तो झेपावला.

परंतु त्याने कांही करण्यापूर्वीच शेंकडो लोकांनी त्याला चारी बाजूंनी घेरले. ते ढोल बडवूं लागले व जोरजोराने घंटानाद करुं लागले. मोठ्या मोठ्या लाल झेंड्याची निशाणें हवेंत फडकायला लागली. लोकांनी फटाके पेटवले आणि नियनकडे फेंकले. आता मात्र नियन बावरला.

तो भिऊन ओरडायला लागला त्या मोठ्या लाल निशाणांनी त्याला दिसेनासे झाले. ढोल, घंटा, फटाके यांच्या आवाजाने त्याचे शरीर तुळे पडायला लागले. तो पळून गेला.

लोकांच्यात आनंदाची लाट पसरली. ''नियन पळून गेला. आता इथें पुन्हां येण्याचं धाडस तो करणार नाही. ही एका नव्या युगाची सुरवात आहे. म्हणून आपण आज उत्सव साजरा करुं या.'' प्रधानाने घोषणा केली.

ते चिनी लोकांचं पहिलं वर्ष होतं. भीतीपासून मुक्ती मिळवणारा हा दिवस त्यांनी मोठ्या उत्साहाने साजरा केला. एकमेकांच्या घरीं जाऊन त्यांनी आनंद व्यक्त केला, भेटवस्तू दिल्या, करमणुकीसाठी नाटकें केली, आणि स्वादिष्ट भोजन करुन हा दिवस मजेंत घालवला.

बिनव्याजी कर्ज

लक्ष्मीशिवरामपुर हे एक छोटेसे गांव आहे, पण एक प्रसिद्ध पुण्यक्षेत्र आहे. गांवाच्या सुरवातीला लक्ष्मीदेवीचे मंदिर आहे. गांवाच्या मध्यभागी शिवाचे मंदिर आहे आणि गांवाच्या वेशीवर रामाचे मंदिर आहे. म्हणून तिथें वर्षभर जत्रा भरत, उत्सव सुरुं असत.

गांवाच्या चारी बाजूला सुंदर डोंगर, धबंधबे; वनराई होती. त्यामुळें या ठिकाणीं अनेक प्रवासीदेखील येत असत.

त्या गांवात शरद राहात होता. त्याचे कापडाचे दुकान होते. पण त्याचे स्वतःच्या मालकीचे घर अद्याप नव्हते. त्याची त्याला नेहमी चिंता असे. इतर अनेक छोट्या व्यापाऱ्यांची मोठीमोठी घरें होती. पण शरदला मात्र साधे कौलारु घर बांधता आले नव्हते.

एक दिवस शरदची पत्नी पार्वती त्याला म्हणाली, "शंकराच्या मंदिरातल्या पुजाऱ्याच्या बायकोने मला दोनतीन वेळा सांगितलंय कीं गांवाबाहेर घरांसाठी जमिनीचे तुकडे विकायला आहेत. आपणही एक लहानशी जागा घेतली तर बरे होईल कीं!"

आपल्या मनांतलीच इच्छा पत्नीच्या मुखांतून बाहेर पडलेली पाहून शरद बेहद्द खूष झाला. आजपर्यंत त्याने जे पैसे वांचवले होते, आणि सासरहून लग्नांत त्याला एक किंमती आंगठी मिळाली होती, ती विकून त्याने पैसे जमा केले आणि जमिनीचा एक छोटा तुकडा त्याने खरेदी केला.

"आता जागा तर घेतलीच्च आहे आपण, तर मग भाड्याच्या घरांत कशाला राहायचं? लहानसं घरकुल जर बांधायला घेतलं नाही, तर आपलंच नुकसान होईल कीं!" पार्वती रोज कांहीतरी विषय काढून घर बांधण्याचा तगादा त्याच्या पाठीमागे लावीत होती.

शरदलाही तिचे म्हणणें पटले. त्याने तिचे दागिने विकले, मित्रांकडून कर्ज काढले आणि घराचे बांधकाम सुरुं केले. सुरवातीला तिने विचार केला होता कीं एक पडवी आणि दोनतीन खोल्या बांधल्या कीं पुरेसे होईल. शरदला तिची ही कल्पनादेखील पसंत पडली.

चमन शाह

बांधकाम पूर्ण व्हायची वेळ आणि तेव्हां पैशाची चणचण जाणवायला लागली. त्याला दहा हजार रुपयांची निकड भासली. कुठून नि कसे पैसे आणता येतील या विचारांत तो गुंगला होता, तेव्हां पार्वतीने सल्ला दिला, "हे पाहा, हरीकृष्णपुरांत माझे नातेवाईक दशरथ राहातात. ते माझे दूरचे भाऊ लागतात. त्यांनी जमीनदाराच्या कचेरींत चांगली नोकरी केली, भरपूर पैसे सांठवले आणि सावकारी धंदा वाढवला. मी स्वतःच त्यांच्याकडे जाईन आणि कर्ज मागीन. मला ते 'नाही' म्हणणार नाहीत. हळूंहळूं त्यांचं कर्ज आपण फेडूं. उद्यां सकाळींच आपण दोघेजण त्यांना भेटायला जाऊं या."

सकाळीं उठून पतीपत्नी निघाले आणि दुपार होईपर्यंत दशरथच्या घरीं पोंचले. आगतस्वागताच्या गप्पा झाल्यानंतर दशरथने पार्वतीला विचारले, "काय ग पार्वती? तू घर बांधायला काढलं होतंस ना? ते काम पुरं झालं की नाही? त्याबाबतीत तूच मला सांगितलं असतंस तर मला फार आनंद वाटला असता!"

"दादा, रागावूं नका असे! सर्वांना सांगून बोलवावं अशी फार इच्छा आहे खरी, पण तो आनंद आमच्या नशिबांत दिसत नाही." पार्वती कानकोंडी होऊन म्हणाली.

"काय झालं? असं कां ग बाई म्हणतेस?" दशरथने अधीरपणे विचारलं.

"घराचं काम पूर्ण व्हायला अजून निदान दहा हजार रुपयांची जरुरी आहे. त्याच्याबद्दल बोलायलाच आम्ही इथें आलो आहोत. तुम्ही जर दहा हजार रुपये कर्जाऊ दिलेत तर आम्ही शक्य तितक्या लवकर फेडून टाकू. एवढी मदत करणें फक्त

तुम्हालाच शक्य आहे." पार्वती म्हणाली.

"अग, मी तुझा मोठा भाऊ ना? मला ऐवढी मदतसुद्धां करता येणार नाही कां? चल, अगोदर जेवून घेऊं या." दशरथने त्यांना दिलासा देत म्हटले.

जेवण झाल्यानंतर दशरथने दहा हजार रुपयांची रक्कम शरदच्या हातांत दिली व म्हटले, "तुम्हाला जशी सवड होईल तेव्हां हे पैसे परत करा बरं! मला त्याची मुळीच घाई नाही."

शरदने पैसे पिशवींत नीट ठेवत म्हटले, "त्याच्या व्याजाबद्दल सांगितलंत तर..." पण त्याचे शब्द पूर्ण होण्यापूर्वींच दशरथ उद्गारला, "हे काय बोलता आहात तुम्ही? तुमच्याकडून मी थोडंच व्याज घेणार आहे? पार्वती माझी बहीण आहे - दूरची असली तरी! ही रक्कम केवळ हातउसनी आहे हो!"

"तुमचे फार उपकार आहेत आमच्यावर" असं

म्हणून दोघे नवराबायको तिथून आनंदाने परत घरी गेले. ती दोघे गेल्यानंतर दशरथची पत्नी त्याला टोमणा मारीत म्हणाली, "मला मान्य आहे कीं ते तुमचे नातेवाईक आहेत; पण म्हणून तुम्ही त्यांना बिनव्याजी कर्ज द्यायला हवं असं नव्हे! आपल्यालाही मुलेंबाळें आहेत. त्यांच्या पालनपोषणाची जबाबदारी आपल्यावर आहे. तुमची ही जबाबदारी तुम्हाला कळत नाही कां?"

त्यावर दशरथने कांहीच उत्तर दिले नाही. तो अगदी गप्प बसला. दोन महिन्यांत शरदचे घर पुरे झाले. गृहप्रवेशाच्या वेळीं दशरथ, पत्नी व मुलांना घेऊन आला. शरद व पार्वतीने मोठ्या प्रेमाने त्यांचे स्वागत केले. तिथें ते दोन दिवस आनंदात राहिले.

तिसऱ्या दिवशी संध्याकाळच्या सुमाराला दशरथ घराबाहेर बाजेवर बसला होता, "आपण घर सोडल्याला तीन दिवस होऊन गेले; उद्यां आपण निघू या!"

"पुढच्या आठवड्यांत इथें शिवरात्रीचा उत्सव आहे. मोठ्या थाटांत साजरा करतात म्हणे! आपण इथें आणखी एक आठवडा राहूं या. तो उत्सव बघून जाऊं." पत्नीने सुचवलं "आणखी आठ दिवस इथें राहायचं? आपल्यामुळें त्यांना तितके दिवस त्रास होणार नाही कां?" दशरथने विचारलं.

"त्यांत कसला आला आहे त्रास? तुम्ही हात उसने म्हणून दहा हजार रुपये दिलेच होतेत कीं! त्याचं व्याज किती झालं असतं, त्याचा कधी हिशेब केलात कां? ती रक्कम पाहिली तर त्यामानाने आपल्यासाठी जो खर्च होईल तो कांही फारसा जास्त असणार नाही." दशरथची पत्नी कुत्सितपणें म्हणाली.

"मोठ्याने बोलूं नकोस. कुणीतरी ऐकलं तर? शरद मेहनती आहेत, प्रामाणिक आहेत. आपली रक्कम ते नक्कीच परत करतील." दशरथने खालच्या स्वरांत म्हटलं.

"आजच्या काळांत व्याजाशिवाय कर्ज कुणीतरीं देतं कां? एकही पैसा व्याजापोटी न घेता तुम्ही दहा हजार रुपये सरळ देऊन टाकलेत. मला तर सारखी काळजी वाटते कीं ते पैसे केव्हां परत येतील म्हणून! नाहीतर तुम्ही, त्याबद्दल विचारदेखील करीत नाही!" पत्नीने शुष्क स्वरांत म्हटले.

त्याच वेळीं पार्वती नेमकी पडवींत येत होती. तिने हें संभाषण स्पष्ट ऐकले. पण त्यांना दिसणार नाही अशा बेताने ती मुकाट्याने घरांत परत गेली.

त्या रात्रीं जेवण झाल्यानंतर हात धुताधुता दशरथने पार्वतीला सांगितलं, "उद्यां आम्ही जायला निघूं."

"अहो, आठवडाभरांतच इथे शिवरात्रीचा उत्सव साजरा होणार आहे. तेव्हां तुम्ही सगळेजण इथेंच राहा आणि उत्सव पाहून नंतर सावकाश जा कीं!" पार्वतीने म्हटलं.

"नाही ग बाई, फार काम पडलंय तिकडे! आम्हाला गेलं पाहिजे." दशरथ म्हणाला. "अहो, इतकं तुम्हाला काम असेल तर तुम्ही पुढें जा, दादा! वहिनी आणि मुलें इथें राहूं देत. उत्सव संपल्यानंतर ती येतील." पार्वती म्हणाली.

"नको, नको, तुम्हाला त्यांचा त्रास होईल." दशरथने समर्थन केले.

"छे, छे, त्यांत कसला आलाय त्रास दादा? हे घर आम्हाला पुरं बांधता आलं, ते केवळ तुमच्या मदतीमुळें. हल्लींच्या काळांत व्याज न घेता कर्ज कुणीतरी देईल कां? तुम्ही व्याजाचा एक पैसादेखील घेतला नाहीत आणि एवढी मोठी रक्कम आम्हाला उसनी दिलीत. त्याच्या व्याजाचा जर हिशेब केला तर किती बरं होईल. ती रक्कम तुम्हाला किरकोळ वाटते हे मला माहीत आहे. तुमच्या खर्चाच्या मानाने ती रक्कम अगदीच नगण्य आहे, तेव्हां तुम्हाला त्याचं विशेष कांही वाटत नाही." पार्वती म्हणाली.

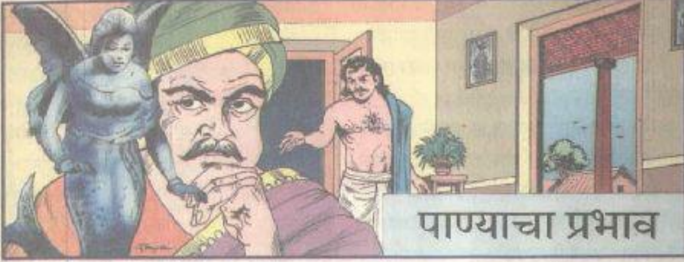
दशरथ व त्याच्या पत्नीने चमकून एकमेकांकडे बघितले. दशरथचा चेहरा पडला होता ते तिला पाहवेना. त्याच्या पत्नीने तोंड फिरवले.

"दादा, आमच्या अडचणीच्या काळांत तुमची मदत नसती तर हे घर आम्हाला बांधता आले नसते. आज तुम्ही व्याज घ्यायला नाही म्हणता आहात, आणि आम्हीही त्याचा आग्रह धरुं शकत नाही. म्हणून आम्ही गप्प बसलो आहोत. पण माझ्यावर विश्वास ठेवा, सहा महिन्यांच्या आंत व्याजासकट मुद्दलाची रक्कम आम्ही देऊन टाकूं. तोपर्यंत मात्र जरा वाट बघायला हवी." पार्वतीने म्हटलं.

"ठीक आहे, तुम्हाला द्यायचे असतील तेव्हां परत द्या. इथें कुणाला घाई आहे?" असं म्हणत दशरथने पुन्हां आपल्या पत्नीकडे रोखून बघितले. शरमून जाऊन तिने मान खाली घातली होती.

वातावरण एकदम गंभीर वाटायला लागलेले पार्वतीच्या लक्षांत आले. तिने अगदी प्रेमळ स्वरांत म्हटले, "दादा, मुलें नि वहिनी उत्सव संपेपर्यंत इथेंच राहातील हं. तुम्हीही उत्सवाच्या दिवशी इथें या, आणि दुसऱ्या दिवशी सर्वांना घेऊन परत जा."

पाण्याचा प्रभाव

एका गांवात मंगल नांवाचा एक पट्टीचा पोहणारा होता. त्याची पोहण्याची कला बघून त्या गांवच्या जमीनदाराने खूष होऊन त्याला एका कांशाची सुरेख मूर्ती बक्षीस दिली. ती मूर्ती विलायतेहून आणलेली होती आणि खूपच किंमती होती.

एकदा राजधानींत होणारा वसंतोत्सव पाहायला मंगलने जायचं ठरवलं. पण इतकी महाग मूर्ती घरांत ठेवून जाणे ठीक नाही-असे त्याला वाटले. म्हणून त्याने आपण परत येईपर्यंत शेठ मूळचंद यांच्याजवळ ती मूर्ती ठेवावी असे ठरवले. ती मूर्ती सुरक्षितपणे ठेवण्यास त्याने शेठजींना विनंती केली.

इतकी सुंदर मूर्ती गरीबाच्या घरापेक्षां आपल्या घरांत जास्त शोभून दिसेल असे शेटजींना वाटले. ते म्हणाले, "अरे मंगल, ही मूर्ती मला विकत देतोस कां?"

"शेठजी! ही मी विकणार नाही कारण ही माझ्या कलेला मिळालेली शाबासकी आहे." मंगलने उत्तर दिले.

मूळचंदांच्या मनांत आले, "अरे वा! ह्याची एवढी मिजास?" आणि त्यांनी ही मूर्ती मंगलला परत द्यायची नाही असे ठरवले. त्यांनी तसलीच हुबेहूब दिसणारी एक मातीची मूर्ती बनवून घेतली. आणि तिच्यावर पितळेचा मुलामा दिला. मंगल परत आल्यानंतर ती मातीची मूर्ती त्यांनी त्याला दिली.

मूर्ती ठेवताना कांशाचा आवाज नेहमीसारखा आला नाही, तेव्हां शेटजींनी आपल्याला फसवलंय हे मंगलच्या लक्षांत आलं. त्याने मूर्ती घांसून पाहिली तेव्हां मातीचे कण दिसले.

तो तडक मूळचंदाच्या घरी जाऊन त्यांना म्हणाला, "शेठजी! तुम्ही माझी खरी कांशाची मूर्ती लपवली आहेत आणि मला ही मातीची मूर्ती दिलीत. कृपा करुन माझी मूर्ती परत द्या."

"मंगल! तू जी मूर्ती मला दिलीस तीच मी तुला परत दिली आहे. बहुधा माझ्या विहिरीच्या पाण्याने ती धुतली म्हणून त्या कांशाची माती झाली असावी. हा तर पाण्याचा प्रभाव आहे. त्याला आपण काय करणार?" मूळचंदाने समर्थन केले.

बिचारा मंगल निराश होऊन घरी परत गेला. पण या शेटजीला आपण धडा शिकवायचाच असा त्याने निश्चय केला.

एक दिवस मूळचंदाच्या बायकोच्या हातून दोर तुटला आणि पितळेची कळशी विहिरीत पडली. साऱ्या गांवात पिण्याच्या पाण्यासाठी ती एकच विहीर होती.

विहीर खूपच खोल होती. त्यांत उतरुन ती कळशी बाहेर काढणें हे फक्त मंगलच करुं शकला असता. शेटजींनी मंगलला विहिरींतून कळशी काढण्यासाठी विचारले.

"शेठजी! त्यांत काय मोठंसं? उद्यां सकाळपर्यंत तुमची कळशी विहिरीतून काढून मी देईन." मंगल म्हणाला.

त्या रात्रीं निजानीज झाल्यानंतर मंगल एक मातीचा घडा घेऊन विहिरीवर गेला. मध्यरात्री तो विहीरीत उतरला, त्याने पितळेची कळशी काढली, त्याची दोरी सोडून मातीच्या घड्याला बांधली आणि विहीरींत सोडली. पितळेची कळशी त्याने एका गुप्त जागी लपवली. नंतर तो घरी जाऊन झोपला.

दुसऱ्या दिवशी शेठजींच्याबरोबर मंगल विहीरीवर गेला. त्याने विहीरींत बुडी मारली आणि हातांत एक मातीचा घडा घेऊन तो वर आला. तो घडा बघून शेठजींचे तोंड उतरले, घाबरलेल्या आवाजांत त्यांनी म्हटलं, "अरे मंगल, हा घडा आमचा नाही, दुसऱ्या कुणाचातरी असेल. तू पुन्हां एकदा बुडी मारुन जरा बघ बरं!"

मंगलने पुन्हां बुडी मारली. थोडा वेळ पाण्यांत तो राहिला, आणि नंतर वर येऊन म्हणाला, "शेठजी! हा घडा सोडून इतर कांहीही तळाला सांपडलं नाही. बहुतेक हा पाण्याचा प्रभाव असावा. त्यामुळें तुमची पितळी कळशी होती तिचा मातीचा घडा झाला असेल." एवढं बोलून मंगल आपल्या घरीं निघून गेला.

त्यानंतर शेठजींनी दोन चार माणसांना बोलावून विहिरीचा उपसा केला. सगळे पाणी काढले पण त्यांची कळशी कांही मिळाली नाही.

शेठजी मनोमन समजले. ते गुपचूप मंगलच्या घरीं रात्रीं गेले आणि त्यांनी त्याची कांशाची मूर्ती परत दिली. त्यांची पितळी कळशी लपवलेल्या जागी होती, ती काढून मंगलने त्यांच्या हातांत दिली.

- २५ वर्षांपूर्वी चांदोबांत प्रसिद्ध झालेली गोष्ट -

